NEMZETI NŐNEVELÉS.

VI. ÉVFOLYAM. 1885. JANUÁR. I. FÜZET.

A KÉT MÁRIA DOROTHEA FŐHERCZEGNŐ.

Ha törvényhozóink nem is iktatták volna törvénykönyvünkbe a magyar nemzetnek József főherczeg nádor iránt való háláját, mégis szent kegyelettel őrizné e haza minden hű gyermeke az ő áldott emlékezetét. Mint a nemes érzésű gyermek gondos nevelőjéről, nem feledkezhetik meg a magyar sem nagy jótevőjéről, József nádorról soha!

Firól fira, nemzedékről nemzedékre hagyták örökbe az ő neve iránt való határtalan tiszteletet azok, a kik szinről szinre láthatták az ő fenséges alakját, és tanúi voltak, miképen óvta, védte, gondozta és vezette atyai jósággal és hűséggel, halálos álomból új életre ébredező nemzetünket egy félszázadon át. Alkotó kezének és nagy szellemének nyomai örök időkig hirdetni fogják, hogy a mi nagyot, szépet a magyar nemzet a jelen század első felében alkotni kezdett, arra példát, buzdító bátorítást, hathatós támogatást nagy nádorától, József főherczegtől nyert.

Benne és általa jutalmazta meg a gondviselés a magyar nemzetnek legszebb erényét, *a hűséget*. Ő volt az első Mária Terézia, dicső királynőnk unokái közül, a ki a magyarnak ama szent fogadását: «Életünket és vérünket királynőnkért!» — eme tettekben nyilvánuló magasztos felelettel viszonozta: «Életemet és véremet a magyar nemzetért!»

Nem kevesebbet, nem kisebbet adott József főherczeg nádor nemzetünknek, mint saját magát, az ő fenkölt lelkének teljességével, egy egész tettekben gazdag hosszu életet és az ő fenséges családjában élő vérének és erényeinek nemzetnevelő erejét, varázshatalmát.

A halhatatlan emlékezetű nádornak nemzetünket boldogító áldásos munkásságában hűséges társa volt fenséges neje, *Mária*

Dorothea főherczegasszony. Az ő nemes követőiként folytatják a magasztos munkát dicsőült nádorunk fiának József főherczegnek udvarában és családjában, *Klotild* főherczegasszony és az ő legidősb leánya, *Mária* főherczegnő, ki a tanítónők menedékházának védnökségét kegyelmesen elfogadván, nagyanyja dicső nyomdokaiba lépett.

Felhasználjuk ezt az alkalmat arra, hogy hódolatunk és hálánk kifejezése mellett a két főherczegnőnek, a nagyanyának és unokájának arczképét megismertessük olvasóinkkal s rámutassunk azokra a magasztos erényekre, a melyek József főherczeg nádor nejét és az ő fenséges családjának nőtagjait, a *nemzeti nőnevelés eszményképeivé* avatták.

Mária Dorothea 1797-ben, november 1-ső napján született. Atyja a magyar nemzet iránt mindenha rokonszenvező Würtembergi fejedelmi háznak herczege, *Lajos Frigyes* volt, anyja pedig a Nassau-Weilburgi fejedelem családjából származott. Házasságra 1819-ben, augusztus 24-én lépett s József Antal János főherczegnek, Magyarország nádorának harmadik hitvese volt.

Hazánkba érkezvén, főgondját arra fordította, hogy fenséges férjével elfeledtesse ama súlyos csapásokat, melyek az ő nemes szivét a családi életben egymás után sujtották. Két árvájának, István főherczegnek és ikertestvérének, Hermina főherczegnőnek édes anyjok helyett édes anyjokká lőn. Az önfeláldozásra hajlandó nemes női szívnek egész bensőségével ölelte keblére fenséges férjének e drága kincseit. Ő, ki szintén megismerte az árvaságot, korán elhunyt édes atyjának szent emlékezetéből oly végtelen szeretetet merített a reá maradt anyátlan árvák iránt, hogy azok soha sem érezhették azt a veszteséget, mely akkor érte őket, midőn anyjuk életét az ő világrajöttük kioltá.

Nemes lelkének ezért később, midőn elsőszülöttjét, Erzsébetet, 1820-ban augusztus 23-dikán egy hónapos korában elragadta a halál, enyhítő vigaszul szolgált mostoha gyermekeinek szerencsés fejlődése, ártatlan vidámsága és hozzávaló benső ragaszkodása. Vallásos érzelmektől áthatott erős lelke keresztényi megnyugvással viselte emez első nehéz megpróbáltatását, mely csak

mélységesebbé tette igaz női lelkének, ama fenségesen szép vonását, a mely a szenvedők és szerencsétlenek iránt való részvétben nyilatkozott.

De nem szünt meg fogadott gyermekei iránt való anyai szeretete akkor sem teljes fényével ragyogni és boldogító melegségével rájok áldást árasztani, a midőn az isteni kegyelem saját magzataival vette őt körül. Anyai, nemes szíve kiapadhatlan forrásként annál bőségesebben osztotta a szeretet éltető sugarát, minél többen lettek azok, kiket a teremtő anyai gondjaira bízott. Elhúnyt Erzsébetje után Sándor főherczeggel, majd Erzsébet Franciska főherczegnővel, József főherczeggel, s végül Mária főherczegnővel ajándékozta meg a gondviselés. Azonban, az anyai szív sem élvezheti ama boldogságot, melyet gyermekeiben keres és talál, teljesen zavartalanul: József főherczeg nádor fenséges nejének életét sem hagyta a sors anyai szenvedések nélkül. Érezte ő is az örömök között amaz anyai aggodalmakat is az ő teljes mértékükben, a melyekkel a gyermekeiket maguk gondozó és nevelő édes anyáknak meg kell küzdeniök; mert Mária Dorothea főherczeg asszony maga gondozta, maga nevelte gyermekeit! A csendes egyszerüséget kedvelő főherczegnő nem is sejtette azt a fenséget, mely egész lényén elömlött az által, hogy a mi más halandóknál csak egyes szerencsés pillanatok fel-felvillanó tüneménye — a legszebb erények gyakorlata — az nála mindennapi életszükségletté vált és őt az édes anyák dicső eszményképévé vatta.

Nagyobb csapások is érték anyai szívét. Sándor fiát az 1837-dik évben vesztette el. Leírhatatlan volt a gyász, mely a 11 éves kedves fiunak halálával a főherczegi családra borult. Hermina főherczegasszonynak gyászos halála pedig az 1842-dik évben következett be.

A fenkölt lélek azonban e súlyos csapások között sem tagadta meg magát. Akkor is, midőn saját szívét kétségbeejtő fájdalmak dúlták, talált ő erőt magában arra, hogy hitvesi szent kötelességét teljesítve vigasztalja a megszomorodott szívű atyát.

Nemcsak mint édes anya, hanem mint hitvestárs, mint feleség is eszményképe lett ő a magyar nőnek. — Két összeillőbb nemes

lelket, mint a kik a nádori család élén állottak, a földi létben képzelni sem lehet. A milyen anya és feleség volt a nádorné, olyan atya, olyan férj volt nádor is. Horváth Mihály püspök, nemzetünk jeles történetírója, ezeket mondja József főherczeg nádorról, mint családapáról:

«Gyermekei nevelését ő maga szokta igazgatni, s őket egyébkor is gyakran, de kivált próbatételeken szigorúan megvizsgálta. Gyermekei bensőséggel ragaszkodtak hozzá; s egyrészről komoly, de fesztelen méltósággal párosult nyugalma, másrészről vidámsága és szívjósága korán megnyitotta neki azoknak szívét, s igen jótékonyan hatott jellemök fejlődésére. A legszívesebb részvét övéinek jólete iránt, s az önfeledésig emelkedő önzetlenség két fővonása volt családi életében. Semmit sem tartott ő igen súlyosnak magára nézve, mi családját illette, semmit igen csekélynek vagy érdemtelennek, mi övéinek állapotjára, gyermekeinek nevelésére befolyással lehetett. Hajlamát a történet-, régiség- és természettudományokra fiaiba is igyekezett átönteni, őket egész muzeumtól környezve nevelvén. Este nyolcz órától kilenczig rendesen családja körében mulatott; s midőn a városban tartózkodott ezen óra volt egyetlen megnyugvása folytonos dolgai között. Az asztalnál rendesen keveset, de fűszerrel s vidámsággal beszélt, midőn azonban a családnak valamelyik tagja beteg volt, némán az aggodalomnak látható jeleivel arczain ült az ebédnél. Egyébiránt gyermekeinek betegségében igen élénk gondoskodást fejtett ki irántok; minden órát, melyet halmozott foglalkodásai közt meggazdálkodhatott, a beteg ágyánál tölte, résztvéve, vigasztalva, vidítva, atyai szívéből eredt beszélgetései által. Midőn Sándor fiát és Hermina leányát István főherczeg ikertestvérét, vitte el a halál, több ideig nem jelent meg a közös asztalnál.»

Ily fenséges tulajdonságoktól fénylő férj oldala mellett Mária Dorothea anyai szívének ereje és hatalma bámulatos fokra emelkedett és kifejlődtek s kimagaslottak lelkében a hitvesi erények is. A férj gondolata, vágya még nem is nyerhetett szóval kifejezést, már azoknak megvalósításában fáradozott a feleség. Azt óhajtotta a nádor, hogy neje sajátítsa el a magyar nemzet nyelvét, a fen-

séges asszony már rég megelőzte ezen óhajtását, s együtt tanulta dadogni kezdő gyermekeivel azok *anyanyelvét.*

Igy jöhetett létre ama nemzeti életünkre nézve oly nagy fontosságú történeti esemény, melyről a magyar nemzet örökké hálásan fog megemlékezni. *Most épen hatvan esztendeje, — az 1825-diki országgyűlés alkalmával, 1826-ban január 5-dikén történt, hogy a midőn a két táblának küldöttsége Pozsonyban, József főherczeg nádort és családját hódolatteljesen üdvözölte, a küldöttség vezetőjének, Kopácsy József veszprémi püspöknek, magyar nyelven tartott szónoklatára, Mária Dorothea főherczegnő is magyar nyelven válaszolt; megköszönte a karok és rendek üdvözletét, s barátságát, rokonszenvét és ragaszkodását fejezvén ki «nemzetünk» iránt, az isten áldását kérte a rendekre és a hazára.*

Nagy jelentőségű fontos mozzanat volt ez akkor, a midőn még magyar főuri asszonyaink nyelve német vala és franczia, s a kellemes meglepetést, melyben a fenséges asszony a nemzetet ezáltal részeltette, fokozta az a körülmény, hogy eddigelé nem beszélt nyilvánosan magyarul, s általában úgy tudták, hogy nem érti nyelvünket; pedig ő már ekkor egy évig rendszeresen tanúlt magyarúl, s bár nyelvünkön még folyékonyan társalogni nem is volt képes, hanglejtésében nagyon kevéssé lehetett észrevenni az idegenszerűséget. Nem csuda tehát, hogy ha Mária Dorotheának magyar beszéde a karokat és rendeket benső örömmel és ámulattal töltè el.

Nagy ünnepnap volt az a lelkes hazafiakra nézve, a melyen a fenséges uralkodóház nőtagjainak egyike legeslegelőször magyarul szólott a magyarokhoz. Országgyűlési határozatnak is tárgyává lőn e tény s felsőbükki Nagy Pálnak, Sopronmegye híres követének, indítványára a rendek elhatározták, hogy a kezirat, mely a főherczegnő magyar beszédét,saját kezének vonásaival magában foglalta, s a melyet ő fensége a deputáczió szónokának, Kopácsy püspöknek átadott volt, örök emlékezet okáért a nemzeti muzeum kincsei közé helyeztessék.

Mária Dorothea főherczegasszony az által, hogy a magyar nyelvet elsajátította, nagyban előmozdította a nádornak nemzet-

nevelő törekvését; mert ha nem talált is a magas példa azonnal sok követőre főuri köreinkben, mégis varázshatalommal hatott az nemzeti életünkre, mert kezdete volt a nemzeti nyelv diadalának.

Azonban nemcsak a magyar nyelvnek megdicsőítésére vonatkozó szent törekvésben, hanem a magyar földnek megszépítésére czélzó munkában is hűséges segítője volt Mária Dorothea az ő férjének, József nádornak. Míg főuraink nagyobb része abban az időben nem tudta magát itthon otthoniasan érezni, s a nemzeti vagyont idegen föld gazdagítására és szépítésére pazarolta: addig a nemes főherczegi pár, miután e földet hazájává, s a magyar nemzetet véreikké fogadta, — csak itthon érezte magát igazán otthon. Mária Dorotheának sem feküdt semmi jobban a szívén, mint az, hogy Alcsúth földi paradicsommá, s Budapest nagy, fényes fővárossá változzék át, s fenséges férjével együtt tervezgettek, együtt szépítgettek ők Alcsúthon és Budapesten.

És Alcsúth a nagy nádornak e pihenő helye, mely még 1819-ben kietlen pusztaság volt lassanként csakugyan át is alakult édenné. Kezdetben a hűséges nő egyedül lelkének és szívének nemes virágaival ekesítgette a sivár környezettől rideg falusi kastélyt; de később meghódolt a természet is, s a magyar föld hálásan jutalmazá meg a főherczegi pár kitartó törekvéseit. Még a fenséges asszony sem kicsinylette a magyar föld művelésével való időtöltést; együtt ápolták és gondozták az anya és gyermekei azon növényeket, melyek iránt az atya leginkább érdeklődött. Ha arról volt szó, hogy a nádornak örömöt szerezzenek, az egész család követte az édes anya példáját, kinek figyelme minden apróságra ki tudott terjedni; mert a kis dolgokban és részletekben is nagygyá és fenségessé válható női léleknek egész erejével azon volt, hogy férje ott érezze magát a legboldogabbnak, hol övéi veszik őt körül. — A cselédséget és az urodalom jobbágyait a nemesszívű főherczegnő, férjének magasztos példáját követve, elárasztotta kegyelmes jóságával. Különös gondot fordított a cselédség gyermekeinek gondozására és nevelésére. Az a nagy terem, a melyben a cselédasszonyok gyermekeinek menhelye, ovodája volt, s a mely-

ben a főherczegasszony kegyes intézkedése következtében rendesen egy-két értelmesebb cseléd őrködött a többiek gyermekei fölött, kik a mezei vagy kerti munkával voltak elfoglalva, sokat beszélhetne arról, hogy milyen odaadással gondozta Mária Dorothea a cselédség gyermekeit is. Maga is naponta többször bement e kisdedek közé, dédelgette őket s szivesen elmulatozott velük.

A kisdedeken kívül kivált a betegekkel éreztette nemes részvétét. Hogy mennyire fogékony volt a mások szenvedése, balsorsa iránt az ő fenkölt lelke, a következő kis történet, melyet egy ma is élő öreg anyókától hallottam, eléggé megvilágítja. — «Mikor még mint cseléd szolgáltam Alcsúthon, a palatinus udvarában — mondja az öreg — boldogult férjem, ki gr. Batthyány Lajost szolgálta mint inas a városban, egyizben meglátogatott. Gyalog jött szegény utánam s épen a cselédgyerekek szobájában talált. — Hogy a hosszu gyaloglástól megfájdult lábait fölüdítsük, lábvizet adtunk ott neki. Javában beszélgettünk, midőn a főherczegasszony a szobába lépett. Én is megijedtem, de még jobban férjem. Halálsápadt lett a szegény; de a fenséges asszony, miután megtudta, hogy az elsápadt ember az én férjem, nyájas szavakkal megnyugtatott bennünket, meghagyta, hogy étellel és itallal is szolgáljanak a kimerült embernek és arra intette szegény férjemet, hogy hasonló nagy gyalogútra többet ne vállalkozzék; mert a ki úgy el tud sápadni, annak nem való a nagy megerőltetés. — Oh, hogy mily jól ki tudta az áldott fenséges asszony nézni férjemből a baját már ekkor: csak később értettem meg, a midőn a szerencsétlen fogságba esett uraságának hűséges szolgálatában, Bécsujhelyt szívhüdésben hirtelen meghalt.»

Az alcsúthi uradalom népének vénei áldások közt említik az öreg nádorné nevét még ma is; de nem csuda, hisz ép oly igazszivű pártfogójuk, gondozójuk volt ő nekik, mint a mily kegyelmes földesuruk volt maga a nádor.

Budapestnek, a régi Budának és Pestnek akkor, a midőn József nádor hazánkba érkezett 1795-ben szept. 19-én, legkevésbbé sem volt fővárosias külseje. Különösen elhagyatott állapotban volt Pest, a melynek akkoriban alig volt 25—30 ezer lakosa. Ámde

MÁRIA DOROTHEA, JÓZSEF NÁDOR NEJE.

MÁRIA DOROTHEA, JÓZSEF NÁDOR UNOKÁJA.

a nemzetnevelő nádor azonnal fölfogta Budapestnek kedvező fekvéséből azt, hogy e városnak nagy jövője van, s valóságos szenvedélylyel fogott hozzá Pestnek szépitéséhez, és ámbár ezer akadálylyal kellett kiválti eleinte megküzdenie — szívós kitartását siker koronázta e téren is. — «Szívének városa» rohamos fejlődésnek indúlt különösen 1838 után; pedig ez évben a rendkívül megnőtt Dunának romboló árjai a már szépen emelkedő városnak felét romba döntötték, s annak gondozóját, a nádort majdnem kétségbe ejtették.

A hűséges nő, Mária Dorothea együtt érezvén férjével, a nagy nádornak örömeit és fájdalmait egyiránt megosztotta. A város emelésében nemcsak azáltal vett részt, hogy annak iparát támogatta s a mit csak itthon megkészíttethetett, nem kűlföldről hozatta, hanem és főleg azzal, hogy támogatta az egyes közhasznú egyesületeket, különösen pedig hogy részt vett az emberi nyomor enyhítését czélzó *pesti nőegyletek* működésében. — A nőegyletben, mely előbb virágzott nálunk mint Bécsben, a főherczegasszonynak az egyenesen kitűzött czél mellett, mely a nyomor enyhítésében állott, egy másik, nem kevésbé nemes mellékgondolat lebegett szemei előtt, nevezetesen az, hogy jó irányt adjon, hasznos és szent czélt tűzzön ki a magasabb állású és gazdagabb hölgyvilágnak. És e czélját el is érte. Az ő nemes szellemében működő nőegylet csudálatos eredményt mutatott föl; több oly intézetnek vetette meg az alapját, melyek ma a fővárosnak legszebb intézményei közt foglalnak helyet. Volt e nőegyletnek már a húszas években *szeretetháza, női kézimunka raktára, szegény gyámoldája* és *szemhályog gyógyító kórháza* stb. A nádor-pár példáját követve, kik a várpalotában az 1838-dik árvíz alkalmával 60 szobát bocsátottak a menekülők rendelkezésére s ott őket minden szükséges dologgal ellátták, a nőegylet e nagy katasztrófa alkalmával is szép jeleit adta áldásos tevékenységének. Mária Dorothea, mint a nőegylet vezérszelleme, a nemeslelkű budapesti nőknek fenséges példát adott abban, hogy miként működik az igaz emberbaráti szeretet feltűnés és zaj nélkül, úgy, hogy még a bal kéz sem tudja meg a jót, mit a jobb kéz mível. Adományait többnyire titokban

s mások közvetítésével nyújtotta. Igy szépítette a nádor neje Budapest társadalmi életét, míg férje a nagyobb szabású szépítési terveknek alkotásában és megvalósításában fáradozott.

De nem vonúlt vissza a főherczegasszony ama feladattól sem, mely reá, mint a nádor nejére és az uralkodóház egyik nőtagjára várakozott; akár itt volt József főherczeg nádor Budapesten, akár fent Pozsonyban az országgyűlésen — valahányszor csak maga köré gyűjtötte férje a nemzet főurait és képviselőit, megjelent ő is, hogy leereszkedő nyájas modora és szellemdús társalgása által megnyerje a szíveket azon magasztos czélok támogatására, melyeket a nagy nádor szelleme kitűzött.

S így a nagy nádor azon boldogító öntudattal élhette utolsó éveit, hogy a magyar nemzet az ő gondos vezetése alatt megizmosodva közeledik czélja felé s Európa műveltebb országai között foglalhat helyet. A hálás magyar nemzet nagyszerű ünnepélyekkel készült megűlni József főherczeg nádori méltóságának félszázados évfordulóját, 1846 november 12-dikét; de a nemzet forró óhajtása nem teljesülhetett. A közöröm napja közaggodalom és bánat napjává lőn. József főherczeg 1846 október havában veszélyes betegségbe esett és az 1847-dik évi január 13-dikán reggel 9 órakor örök nyugalomra szenderült.

Ezen idő alatt mutatta ki Mária Dorothea vallásos lelkének teljes fenségét és hítvesi erényeinek legmagasztosabb oldalait. Maga ápolta, maga gondozta a fenséges beteget kezdettől fogva s valahányszor komolyabb fordulatot vett a baj, még az éjjeli nyugalomról is lemondott, hogy beteg férjének folytonosan közelében lehessen. Az utolsó 18 nap alatt csak perczekig hagyta el a szenvedőt s fáradságot nem ismerő hűséggel ápolta a halálra készülő nádort. Vérző szívvel, de fenséges nyugalommal s ajkán a bátorító reménység szavaival erősítette a halál gondolatával foglalkozó családapát, ki mielőtt elköltözött volna ama jobb hazába, gyermekeit sorra megáldotta és István főherczeg fiával a család jövőjére vonatkozó kívánságait is közölte.

Miután a fenséges asszony férje hűlt tetemeitől búcsut vett, özvegységének még gyászában is boldogult férjének élt, teljesítette

hű odaadással annak minden kívánságát s egészen visszavonúlva a nagy világtól, gyermekeinek boldogításán fáradozott. Egyetlen kedvtelése abban állott, hogy az emberi nyomort a hol csak módjában volt, enyhíté. Miként férje életében a budapesti szegényeknek, akként Bécsbe költözése után a bécsi szegényeknek volt kegyes jótevőjök.

József nádort neje 8 évvel élte csak túl, de a gondviselés kegyelméből megérte, hogy leányait boldog házas életben láthassa. Erzsébet leánya 1847-ben október 4-dikén lépett házasságra Estei Ferdinánd főherczeggel; de csakhamar özvegységre jutván másodízben 1854-ben Károly Lajos főherczeghez ment nőül. Mária leányát pedig az 1853-dik esztendőben augusztus 22-dikén a brabanti herczeg, a jelenlegi belga király vezette oltárhoz. Fiának József főherczegnek boldog családi életét nem láthatták meg földi szemei.

A magyar nemzet iránt való kegyes jóindulata a fenséges asszonynak soha sem változott meg. Még a legnehezebb korszakban is mindenkor kimutatta nemzetünk iránt való változatlan rokonszenvét. Számos magyar család érezte az ő kegyelmének áldásait míg csak élt.

Életének végső napjaiban még egyszer ide vezérelte nemes szíve hozzánk, hogy ott hunyhassa le örök álomra áldott szemeit, hol fenkölt lelke 28 éven át a nagy nádorral együtt annyi áldást árasztott nemzetünkre. Erzsébet főherczegnő beteg ágyához jött le Budára a fenséges anya, hogy kedves leányát és annak ujszülöttjét ápolja és e nemes foglalkozás közben érte el ama betegség, mely 1855-ben márczius 30-án kioltá a legnemesebb életek egyikét. A nemzet némán könnyezte meg a fenséges asszonyt; de a könnyek vérző szívből fakadtak.

Lelkének porhüvelye örök álmát a halhatatlan emlékezetű nádor koporsója mellett nyugossza a főherczegi sírboltban a királyi várpalota kápolnája alatt. Szelleme pedig egyesülve férjének szellemével itt maradt, itt él közöttünk, s folytatja a szent munkát fenséges gyermekeiben és azok családjában.

*

József főherczegnek az ő fönséges fiának szivében is a dicső szülők magasztos szelleme lobog oltári szent tűz gyanánt. E szellem árasztja el fényével éltető és boldogító sugaraival az alcsúthi tündérlakban és a budavári főherczegi palotában székelő fenséges családot. József főherczeg atyjának, fenséges neje Klotild főherczeg asszony pedig Mária Dorotheának dicső erényeit és nyomdokait követve folytatják a nemzetnevelés művét és fenséges gyermekeiket úgy vezetik, hogy azok is örökösei lehessenek ama magasztos erényeknek, melyek a főherczeg nádort és nejét a magyar nemzet eszményképeivé avatták.

S a fenséges főherczegpár szülői fáradozását nemzetünk határtalan örömére a legszebb siker koronázza. Unokáikban is megáldotta a nádorpár jóságát a népek hatalmas Istene. Testi és lelki szépseg ragyog a fenséges sarjakon. József főherczeg legidősebb gyermeke *Mária Dorothea* főherczegasszony dicső nagyanyjának és fenköltlelkű édes anyjának példáját követve már kilépett a szűkebb házi és családi körből, hogy részt vegyen a magyar nemzet szebb törekvéseiben, a boldogúlt nádorné által fölébresztett egyesületi életben. Védasszonyává lőn az ifjú főherczegnő a magyar tanítónők és nevelőnők menedékháza megalkotásán fáradozó egyesületnek. A nemzet nevelő nádor unokája nem kezdhette volna hozzá méltóbb téren magasztos hivatását e nemzet körében, mint ezen egyesületben. Nemes szíve egész melegséggel föl is karolta azt az eszmét, hogy menedékhelyet kell teremteni a nemzet azon szerény munkásainak, a kik a nemzeti nőnevelés eszméjét szolgálják, s kizárva a családi boldogság paradicsomából agg napjaikat elhagyatottságban töltik.

Az egyesület iránt való nemes érdeklődésének többszörösen kifejezést adott; kegyesen megengedte, hogy az egyesület az ő nevéről *Mária Dorothea* egyesületnek neveztessék el, s 500 frtnyi alapítványt tett az egyesület czéljaira. E hó 6-ikán fogadta Mária főherczegnő a nála tisztelgésre és hálaköszönetre jelentkezett egyleti küldöttséget.* S e fogadtatás alatt oly fényes bizonyságát adta

* A küldöttség tagjai voltak: Békey Imre, miniszteri oszt. tanácsos és budapesti kir. tanfelügyelő vezetése alatt: Zirzen Janka, Kralovánszky Istvánné, Békey Imréné, Bischitz Dávidné és Weisz B. Ferencz.

a bájos ifjú főherczegnő nemes szellemi tulajdonainak, s a nőnevelés iránt való érdeklődésének, hogy a küldöttség tagjait úgy ez által, valamint a kitüntető kegyes fogadtatás által egészen elbüvölte.

A küldöttség vezetőjének üdvözlő és köszönő szavaira a fenséges főherczegnő a következőket válaszolta:

«*Igen örvendek a mondott nemes czélú egylet létesülésén. Élénken érdeklődöm iránta, s reménylem, hogy az, mint másutt, úgy Magyarországban is áldosan fog működni és virágozni. Nagy hézagot pótló intézmény lesz a menedékház, s valójában ideje volt ekként is gondoskodni a magyar tanítónőkről s nevelőnőkről.*»

Ezután a küldöttség tagjait egyenként bemutattatta magának a főherczegnő, élénken tudakozódott közgyűlés ideje felől, s *hajlandóságát fejezte ki az iránt is, hogy az alakuló közgyűlésen, ha akkor Budapesten fog tartózkodni, s ha valami véletlen által gátolva nem lesz, az elnöki tisztet örömmel teljesítendi.*

Lesz tehát menedékházatok derék magyar tanítónők és nevelőnők; Mária Dorothea unokája, ki az ő nevét és szellemét örökölte, védelmébe fogadta ügyeteket; az ő erélye és szívjósága, melyet édes anyjának jellemvonásaiból is örökül nyert, nem engedi, hogy a megkezdett mű félben maradjon.

Imádkozzatok, hogy a kegyelem Úra Istene áldja meg védasszonyotokat és fenséges szülőit zavartalan boldogsággal, s a nemzet veletek együtt «áment» rebeg!

Péterfy Sándor.

A TETTETÉS PSZICHOLÓGIÁJA.*

Ha azt akarom, hogy felolvasásom legalább tárgyánál fogva előre is figyelmet költsön, úgy kétségtelenül szebb tárgyat kellett volna választanom, mint a tettetést, melynek rettenetes hatalmát Shakspeare Hamletjében következő szavakkal ecseteli:

«. . . . . Nem hijába mondják
Sok példa van rá — hogy ájtatos arczczal,
Kegyes gyakorlattal beczukrozzuk
Magát az ördögöt.»

és melynek már megnevezése is undort gerjeszt az őszinte és becsületes ember keblében.

Valóban! a tettetés, a képmutatás és szenteskedés csakugyan utálatra méltó; de valamint a természetbúvárnak nemcsak a büszke ló s a kedves kanárimadár életét, hanem a sok ember által utált pók és a kártékony filokszera természetét; nemcsak a rózsák virágzását és történetét, hanem a gombák és baktériumok fejlődését és szervezetét is figyelemmel kell kisérni; úgy a pszichológusnak is nemcsak az emberi lélek nemes erényeit, hanem rosz tulajdonságait is figyelme tárgyává kell tennie. Mert a természetben és az emberi életben a nagy és a nemes, az apró és az aljas; jó és rosz, erény és bűn bizonyos természeti törvények szerint fejlődik. S az emberi kebelben nemcsak a szeretet, a hűség, az igazság és nagylelkűség élnek mint hatalmas ösztönrugók, hanem az irigység, az önzés, a becsvágy s a rombolási ösztön is gyakorolják hatalmas befolyásukat. Az igazság, bölcseség, elővigyázat és becsület mellett a csalfaság, hamisság, ravaszság színlelés és tettetés is

* Felolvasta a Köznevelési egyesületnek Schwarcz Gyula úr lakásán tartott közgyülésén.

élősködnek az ember szivében; de mind ezen erények és bűnök, ezen szellemi és erkölcsi jó és rosz tulajdonságok, mint ilyenek nem az emberrel vele születtek, hanem azok nevelés, példa, szoktatás és tanítás által fejlődnek ki és válnak az ember természetévé. Ezért kellene minden embernek saját lelkét és természetét jobban ismernie; ezért fontos a tettetésnek, mint lelki tüneménynek lényegét és fejlődését figyelemmel kisérni. — *A tettetés mint szokás az egész társadalomban uralkodik, mint művészet sok élvezetet nyujt, és mint gonosz szenvedély borzalmat gerjeszt és sok társadalmi bajt okoz.*

Különösen szülőknek, nevelőknek, tanároknak, orvosoknak biráknak, diplomatáknak, de szép fiatal lányoknak is igen ajánlható, hogy a tettetés, a képmutatás lényegét, módjait, okait, hatásait és jeleit ismerjék.

Hogy ezt a czélt részben elérhessük, bátor leszek a t. vendégkoszorút az én pszichológiai muzeumomba vezetni, hol a tettetés különböző alakjai fel vannak állítva.

Ezen muzeum öt teremből áll.

Az első terem ajtaja felett egy kigyó van felrajzolva, valószinűleg azért, mert a sz. irás szerint Luczifer kigyó alakot öltve hozta először a tettetést a földre. Az első terembe lépve, látunk pillangókat, melyek madarak közeledtére színüket megváltoztatják, a madarak mozgásait, életmódját utánozzák, egy szóval tettetik magukat, hogy a madarak őket madaraknak tartva, meg ne egyék.

A természetbúvárok a kis állatok eme képességét *mimikrynek* nevezik.

Tovább menve megpillantunk néhány ganaj-bogarat, melyek egy varjú láttára halottnak színlelik magukat, minthogy e madár csak eleven rovarokat eszik.

Valamivel felebb látunk egy elefántot, mely egy festőt és annak épen most rajzolt képét vízzel befecskendezi. A festő t. i. hogy az elefántot nyitott szájjal festhesse le, mindig egy almát tartott az állat szája elé, mintha azt szájába akarná dobni. E tréfa nem tetszett az elefántnak; elment azonban a nélkül, hogy boszankodását nyilvánította volna, a nélkül, hogy valami rosz szándékot

mutatott volna; de nem sokára vissza jött és a festőt megbüntette. E termet körüljárva még egy majom köti le figyelmünket, mely látszólag közömbösen nézi, miként teszi félre gazdája a jó ízű falatot; de alig távozik a gazda, a négykezű képmutató mohón fog az evéshez.

A természet sok állatot ruházott fel azon képességgel, hogy szinét, mozgását színlelhesse; az a tettetési képesség az állatoknál mintegy eszközül szolgál arra, hogy magukat erősebb ellenségeik ellen védelmezhessék, vagy hogy életüket fentarthassák.

Az állatoknál a tettetés tudat nélkül, tehát ösztönszerűleg történik. Egészen másképen nyilvánúl a tettetés az embernél. A hol nagyobb a világosság, ott nagyobb az árnyék is.

Az embernek képességei nagyobbak és számosabbak, a tudat világosabb, az öntudat tisztább, az utánzási tehetség sokkal nagyobb, a képzelem élénkebb, az érzelmi élet gazdagabb, az eszközök a lelki-állapot, a gondolatok és vágyak kifejezésére sokkal változatosabbak. Ezért találjuk az embernél a tettetést oly sokféleképen különböző alakban, melyek egy része *muzeumom második termében van feltüntetve.*

Ez a terem valamennyi közt a legnagyobb. Minden nemnek és minden kornak, minden nemzetnek és minden rangnak van itt képviselője. Itt láthatók a vallás farizeusai; a politika és diplomaczia, a szerelem és a divat, az illem és a hiúság, a kereskedelem és a szédelgés, minden kör és minden társadalmi osztály ide küldte álnok képviselőit. Az ajtó felett látunk egy női alakot, ki egy szép álarczot tart kezeivel arcza előtt, hogy rút arczképét elrejtse. Ez a tettetés jelképe.

Mindjárt az ajtónál látjuk Jakab patriarkhát, ki anyja, Rebeka közvetítése mellett színlelés által öreg atyja áldását meg nyerte.

Amott látjuk Ulyssest, kit a görög monda nemcsak vitézsége, hanem bölcsesége, csalfasága és ravaszsága miatt dicsőített, kinek Minerva maga koldus alakot adott, hogy hű nejének Penelopének tolakodó kérőit megbüntesse.

Ha t. hölgyeim és uraim az emberiség történetét a tettetésre

vonatkozólag átlapozzák, úgy azt fogják találni, hogy a hamisságot, a csalfaságot és tettetést a vad népeknél és az ókor művelt népeinél is igen gyakran használták, sőt háború idején mint erényeket becsülték.

A műveltséggel változnak az erkölcsi nézetek; minden korszakban más-más erények uralkodnak, de az ember természete mindig változatlan marad.

És mit mutat a jelenkor?

Itt látunk egy ártatlan, olvasni nem tudó gyermeket, ki újságot tart tart kezében, mintha annak buzgó olvasója volna. Amott több leányka játszik, s a hat éves Erzsi a szigorú házi asszony szerepét adja és pöröl az öt éves szakácsnéval és a négy éves szobaleánynyal. Nekünk ezen színlelési játék tetszik; s noha a kicsinyek igen jól utánozzák a felnőttek arczkifejezéseit és azok beszédeit: még nem nevezzük tettetésnek, képmutatásnak, mert mindez csak tréfából történik. Ép ily ártatlannak tartjuk az álarczot és az álruhát farsang idejében, melynek mulatságos ünnepe nagy részt csupán a görög Bacchus-ünnepély és a római Saturnus-ünnepélynek utánzása.

Majd egy pajkos fiatal embert látunk, ki örömét leli abban, ha embertársait pajkos tréfából rászedheti, s egy hatvan éves Don Juant, amint fején parókával, kipödört bajuszszal, hamis fogakkal ifjúságot tettet.

Minden időben, de különösen az újabb korban az igazság, az őszinteség, mint legszebb erény, mint az erkölcsös jellem leglényegesebb tulajdonsága magasztaltatott; mindennek daczára a legtöbb ember élete nem más mint folytonos színlelés

«Oh mért ébredtem, hogy körültekintve
Jobban megértsem e kor törpeségét
Mosolygó arcz alá rejtett bünével
S a megszokás hazug erényivel.»

mondja Ádám, Madách «Ember tragédiá»-jában.

S valóban ott találjuk a színlelést minden téren, a vallás, a politika s a társadalom terén, divat, vagy konvenczionális szokás, vagy kénytelen hazugság név alatt.

Így pl. az éjjeli őr, a levélhordó, a házmester, kik új évkor nekünk boldog új évet kívánnak, ki tudja, mit gondolnak mellette.

Nem beszélhetünk a színlelésről, hogy eszünkbe ne jusson bölcs Salamon mondása.

«Némelyik gazdagnak tetteti magát, holott semmije sincs, más szegénynek adja ki magát és tömérdek vagyona van.»

Épen oly helyesen mondhatta volna: Némely hölgy szépnek látszik, de valóságban rút, némely hölgy testesnek látszik, míg valóságban sovány.

Mivel már nagyjában megismerkedtünk a tettetés tüneményével, engedjék meg, hogy az elmondottakból néhány lélektani következtetést vonjunk le. Miben áll tehát a tettetés, ezen csodálatra méltó pszichikai jelenség lényege? A gyűlölet érzelmeit táplálni a szívben, és azt szeretetnek tüntetni fel; természeténél fogva és a nevelés folytán haragosnak és kegyetlennek lenni és az embertársak keblében a jónak és a rokonszenvesnek benyomását előidézni: szívében istenről semmit se hinni és magát a világ előtt szentnek és jámbornak bemutatni, szóval: saját gondolatainkat, valódi érzelmeinket és vágyainkat elrejteni és ellenkező gondolatokkal, érzelmekkel fellépni.

De honnan van az, hogy némelykor az álszentet a jámbortól, az álhőst a valódi hőstől, az álarczot a természetes képtől, a színlelést a valódi buzgalomtól, a csalfaságot a nyiltszívűségtől, a tettetést az őszinteségtől, a látszatot a valótól nem tudjuk megkülönböztetni? Mikép lehetséges ezen csodálatos tüneményt megmagyarázni? A frenológok ezt igen könnyen megcselekszik. Feltesznek ugyanis, hogy minden gyermek tettetési képességgel jön a világra, hogy ezen tehetség székhelye az agyvelő hátulsó részében van, és hogy az úgynevezett titkolási érzék teljes kifejlődése esetén csekély lelkiismeret mellett hamisságot, hazugságot, csalfaságot és tettetést hoz létre.

De az újabb pszichológia a Gall-féle elméletet az agyvelő 38 külön helyen székelő tehetségéről elvetette és a lelket egységes erőnek tekinti, s a tettetésről ezt mondja: A tettetés igen összetett lelki működés, mely eleinte kevés eszközzel csak a reflex

mozgás folytán keletkezik. Legelső nyilvánulása az utánzás, öntudatlan, önkénytelen, minden szándék nélküli; de később különféle eszközök felhasználásával öntudatos lesz s a megfontolt utánzás már bizonyos czél elérése végett megy véghez.

Az ember boldog, azaz egészséges, szép, nagy, erős, gazdag, okos, jámbor, jó akar lenni. Hanem sajnos, nem lehet mindenki egyenlően szép, jó, és gazdag. Felébred tehát az emberben a vágy, legalább látszólag jámbornak, szépnek és gazdagnak lenni. Jobbnak akar látszani, mint valóban: tehát utánzási tehetségéhez folya modik, a jámbor, a megelégedett, a bűnbánatos ember arczvonásait, mozgásait, hangját utánozza, hogy czélját ez által elérhesse. Az *önzés* tehát a tettetés gyökere, az *utánzás* a tettetés törzse, a *hazugság* a tettetés virága. Minden képmutatás egyszersmind utánzás és csak a czél különböző. Minél nagyobb számúak a képzetek és érzelmek, minél gyorsabban mozognak, minél tökéletesebb az utánzási képesség, annál könnyebben sikerül a tettetés.

Minél frissebbek és érzékenyebbek az agysejtek, minél gyorsabbak a mozgási idegek, főképen az agyvelő 6. idegpárja, annál erősebb az agyvelő elemeinek önmegindító, automatikus működése, annál könnyebben eszközlik a képzetek és érzelmek a megfelelő mozgásokat.

Az ember szíve pl. boszúval telt és ennek folytán önkénytelen különféle mozgások állnak be szemeiben, hangjában. De az ember képes ezen mozgásokat elnyomni, más képzetek és érzelmek önkényes visszaidézése által képes a mozgási idegeknek főképen a 6. idegpárnak más irányt adni. Eleinte nehezen megy, néha sehogy sem sikerül; de gyakorlás által a 6. agyidegpár gyorsabban és tökéletesebben működik és a tettetés művészetté válik.

Vérmes véralkattal biró egyének könnyebben képesek színlelni mint flegmatikusok; gyermekek és asszonyok jobban tudnak színlelni, mint férfiak. Az olaszoknál pl. erősebben uralkodik a tettetés pszichikai betegsége, mint pl. a franczióknál és a magyaroknál. Kényuralom alatt álló államokban a tettetés inkább el van terjedve, mint szabad intézkedésekkel biró államokban.

Mindaddig, míg a tettetés csak a képzőledés játéka, mindaddig míg csak a hiúság kielégítésére szolgál a nélkül, hogy ez által embertársainkat károsítanók, a tettetés iránt elnézéssel viseltetünk.

De mihelyt a tettetés azon szándékból történik, hogy ez által felebarátunkat megkárosítsuk, mihelyt a tettetés hamisággal, hizelgéssel, hazugsággal, csalfasággal párosúl, hogy a boszút, a pénzvágyat, az irigységet, a gonosz kéj aljas érzelmeit kielégítse: akkor mint a legnagyobb gonoszság megvetendő, és mint súlyos vélek büntetendő. A tettetés ezen utálatos fajait bátorkodom a *III-ik teremben* bemutatni.

Körültekintve így sóhajtunk fel Madách-csal:

«Nincsen előttem semmi undokabb,
Mint e hazug hév kendőzött pofája,
S e nyegle gaznép, a piaczi buzgók,
Kiknek csalóka és szentségtörő
Képmutatása rút játékot űz,
S büntetlenül él vissza a kebel
Legszentségesebb s nemesb érzelmeivel.»

Itt látunk egy nyolczéves iskolás gyermeket, ki nem akar iskolába menni, és anyjának azt hazudja, hogy nagy fejfájása van.

Amott látnak egy vén asszonyt, ki éjjeli 12 órakor egy sötét piszkos szobában több koldús gyermeknek mutatja, miképen kell a jószívű embereket megcsalni és ezek szánalmát beszéd, hang, ruházat és testtartás által megnyerni. Így neveli bennük a tettetést, s valóban a bűnösök eletrajza azt tanítja, hogy a vétkes tettetés a ferde nevelés, a rosz példa mérges gyümölcse.

Ime ott egy csaló, ki vakságot színlel s szomszédjától, ki őt megütötte, kárpótlást követel, itt meg egy fiatal paraszt legény az újonczozási felügyelő bizottság előtt, ki süketnek tetteti magát. Fülébe kiabálnak erősen, fújják a trombitát, puskát durrantanak el füle mellett, mindezt az újoncz nem hallja. De egyszerre az elnök egy csengő pénzdarabot ejt le háta mögött a földre, az együgyű paraszt legény visszafordúl s ez által elárulja magát; tettetése nem sikerült. Itt látjuk Simpox csavargót is Shakspeare V. Henrik czímű drámájából, ki mindkét lábára hűdést színlel, kinek testi és lelki betegségét pedig Gloster Humphrey herczeg

korbácscsal rögtön meggyógyítja elannyira, hogy a képmutató azonnal el is tud szaladni.

Az itt említett gonosz színlelések a nem sikerült tettetések sorába tartoznak. De sajnos, a képmutatás egy nagy része sikerrel jár. Így pl. látunk itt egy csoportot, mely Goneril és Regan, Lear dán király hamis leányait tünteti fel.

A vagyon felosztása előtt atyjuk iránt szeretetet, gyermeki ragaszkodást színlelnek, de később nyomorában szívtelenül elhagyják és aggkorában kegyetlenül eltaszítják őt maguktól.

Itt látjuk Gertrudist, Endre magyar király álnok feleségét, midőn Melindához, Bánkbán feleségéhez csipősen így szól: «Hogy sokszor oly hivatlan érkezik az ember» és indulattal megkérdezi: Mi volt ez Melinda? és úgy tetteti magát, mintha az Otto öcscsével való találkozásról semmit sem tudott volna.

Itt áll előttünk a tettetésnek híres mestere, Molière Tartuffeje. A jámborság álarczát ölti fel magára, úgy hogy őt mindenki a legjámborabb embernek tartja. Orgon, a fiatal Mariana atyja azt mondja róla:

«Templomban, épen szemben én velem
Borúlt le napról-napra szende arczczal;
S oly áhítattal intézé az Úrhoz
Imádkozását, hogy minden szemet
Magára vont. Fel-felsohajta mélyen,
Nyögdelve buzgón s minden pillanatban
Alázatosan csókolá a földet.
S midőn kimentem, gyorsan jött elém,
Hogy a küszöbnél nyújtson szent vizet.»

Mint a jótékonyság mintaképe mutatkozik. Saját maga mondja cselédéhez, Dorina — Mariana komornája — jelenlétében:

«Ha tán keresnek, mondd, hogy a vakokhoz
Mentem, közöttök a szent adomány
Filléreit hiven kiosztani.»

Úgy tetteti magát, mintha a legerkölcsösebb, a legszelidebb, a legártatlanabb ifjú lenne. Dorinát, Mariana komornáját ravasz hangon dorgálja meg:

«Ó szent Isten! Mielőtt
Beszélne, kérem, fogja ezt a kendőt,
Takarja el mellét.»

És mindezt Tartuffe, a kétszínű álnok bűnös, kéjből, boszúból teszi.

De mik eme színpadi tettetések a nagy világ szinpadjához képest?

A zsiványok, a házasságtörők, a csábítók, a méregkeverők, az orgyilkosok, mindnyájan gonosz czéljaik elérésére a tettetést veszik segítségül. Csak az Ebergényi Julia által elkövetett mérgezést és Schenk Hugo iszonyú gonosz tetteit kell említenem és már észreveszem, mily borzalommal és undorral fordúlnak el hallgatóim az emberi társadalom ily söpredékétől.

Mindezen gonosztevők a képmutatás mesterségét használják fel gonosz vágyaik kielégítésére.

Czéljuk pénz, boszú, állati ösztön és kegyetlenség. Nem birnak testi és lelki erővel, bátorsággal, és azért használják fel a csalfaságot és hamisságot. Úgy tettetik magukat, mintha a legártatlanabb a legbecsületesebb emberek lennének és színlelnek ártatlanságot, nyiltszívűséget, őszinteséget.

De a tettetés nemcsak a pénzvágy, a féltékenység, a boszúvágy szolgálatában áll, hanem az *emberszeretet*, a *hazafiság* és más erény is felhasználja ezen kétélű fegyvert közhasznú czélok elérésére.

Az ilyen nemes czélból színlelők néhány képviselőjét a *IV-ik teremben* állítottam össze:

Itt látjuk a bibliai Józsefet, ki fivéreivel szemben idegennek tetteti magát azon szándékból, hogy meggyőződjék, vajjon atyjukat és Benjamin fivérüket szeretik-e?

Itt találkozunk a görög Sinonnal, ki hazája iránti szeretből az ellenséges trójaiak által elfogatja magát, és színlelés által arra birja őket, hogy a rájuk veszélyt hozó lovat Trója városába bevigyék.

Csodálat tölti el keblünket, ha Zopyrusra, Dárius Hystaspes perzsa király szolgájára gondolunk, a ki önmagát csonkította meg,

levágva orrát és füleit, és így ment az ellenséges Babylonba, azt állítván, hogy Dárius király bánt ily kegyetlenül vele, mivel azt tanácsolta neki, hogy hagyjon fel Babylon ostromával. Tettetése által megnyervén a babylonbeliek bizalmát, Dárius hadserege előtt a nagy város kapuit megnyitotta.

Itt látjuk Kemény Simont, a bátor hazafit, ki Hunyady alakját ölti magára és így önfeláldozása által Hunyady életét a hazának megmenté.

A tettetés semmi körülmények között sem volna megengedhető, mert ellent mond az igazságnak, mindazáltal tiszteletünket nem vonhatjuk meg teljesen a föntebbiektől, a minthogy nem vonhatjuk meg pl. oly nőtől, ki férjével szemben fájdalmait és gondjait az elveszett vagyon felett elnyomja és boldognak, megelégedettnek tetteti magát csupán azért, hogy férjének szerencsétlenségét ne súlyosbítsa. S nem követeli-e pl. az illem és a jó szokás egy jól nevelt leánytól, hogy gyorsan fellángoló szerelmét egy fiatal férfi irányában elrejtse, sőt mi több, még közömbösséget színleljen?

Mi ezt nemes önuralomnak nevezzük; pedig ez is a tettetésnek egy neme. Ez oly tettetés, mely saját magunknak fájdalmat okoz, de felebarátainknak, a hazának javára szolgál, mely tehát az erkölcsiség szolgálatában áll.

De van még a tettetésnek egy másik alakja is, melynek czélja, az embereket szórakoztatni, felvidítani, a valódi élet tükrét eléjük állítani, ezeket a jóra, az erényre buzdítani és a rosztól, a bűntől visszatartani. Ez a költők és színészek tettetése. Vagy nem fakadunk-e önkénytelen nevetésre, ha pl. Paulit a Sevillai borbélyban mint Almaviva grófot, majd mint zenetanítót, majd mint iszákost látjuk megjelenni, hogy a szép Rozinát az öreg szerelmes dr. Bartolo körmei közűl kiszabadítsa? Vagy a házasság-törésre, a gonosz tettre való gondolat nem tölti-e el keblünket rémülettel és borzalommal, midőn Nagy Imre mint Hamlet a tépelődő bölcsészt, a szigorú erkölcsbirót színleli és az őrültség leple alatt saját anyjának a királynénak mondja:

«Oly tettet tettél, mitől
Lehámlik a kegy, az illem pirúl;
Képmutató lesz az erény; lehull az
Ártatlan szerelem szép homlokáról
A rózsa, és pokolvar váltja föl;
Mitől olyan lesz a nászfogadás,
Mint koczkajátszók hazug esküi.
Oly tettet, oh! mely ama testi frigynek
Kitépi lelkét; szó-árrá teszi
A hit malasztját. Az *ég* arcza lángol,
Sőt a szilárd *föld*, e vegyes tömeg,
Bús képpel, mint majd itéletnapon,
Belé — betegszik.»

Ezen tettetés egyike a legnagyobb és legnemesebb művészeteknek, mert nemcsak testi, hanem sok szellemi tulajdonságot is követel, t. i. gazdag érzelmeket, élénk képzelmet, zengzetes beszédszervet, továbbá utánzási képességet, kitartó szorgalmat és fáradhatlan tanulmányt.

Shakspeare következő szép szavakkal ecseteli a színészet hatását:

«Nem szörnyüség az, hogy lám e színész
Csak költeményben, álom-indulatban,
Egy eszmeképhez úgy hozzátöri
Lelkét, hogy arcza elsápad belé,
Köny űl szemében, rémület vonásin,
A hangja megtörik, s egész valója
Kiséri képzetét?»

(L. Hamlet Arany János fordításában II. felvonás 2. szín).

A művészi tettetés képviselőiként láthatjuk muzeumom *V-dik termében* Egressyt kitünő hős szerepeivel, Lendvayt szerelmi, Szerdahelyit cselszövő és Vizváryt komikus szerepeivel.

Itt láthatjuk, miképen lehetséges mimika és hang által büszkeséget és megvetést, bátorságot, buzgóságot, haragot és félelmet, szerelmet és gyűlöletet, örömet és fájdalmat, bámulatot és ijedtséget kifejezni, a nélkül, hogy azokat érezni kellene; mikép lehet őrültséget, ájulást és haldoklást színlelni és e mellett a legjobb egészségnek örvendeni.

De ki volna képes a hires művészek és művésznők neveit felsorolni. Bizonyára emlékeznek a t. hallgatók azon szellemi

élvezetekre, mely egy Prielle Cornélia, egy Felekiné, Jászay Mari, egy Blaha L., egy Ráchel, egy Sarah Bernhardt művészeti fellépésük által nyújtani képesek. Mi által éri el a művész ezen hatást? A tettetés mestersége által; a jellem helyes felfogása, utánzása és bemutatása által. A művésznek képzelme segitségével lelkében szerepének megfelelő érzelmeket kell alkotnia és azokat szavalás, hangsúlyozás, arczkifejezés és testmozgás alkalmazásával híven kifejezni.

Ezzel körutunkat bevégeztük. Az 1. teremben láttuk az *állatok tettetését*, a 2. teremben *a közönséges, a konvenczionális*, a 3-ban az *álnok*, a 4-ben *az erényes* és az 5. teremben *a művészi tettetést*. Igen szerettem volna a tettetés fegyvertárát is bemutatni és becses figyelmüket a hang, a beszéd, a szem, az ajkak, a szájzúg, a kézmozgás, a testtartás, a paróka, a hajpor és az arczfestők különféleségeire irányítani; igen óhajtottam volna önöket a vizsgálati, a kórismei terembe bevezetni, hogy azon pszichológiai eszközöket felsorolhattam volna, melyek által a tettetés felismerhető, és végűl kötelességem lett volna a tettetést még pedagógiai szempontból tárgyalni és kifejteni azt, miképen kell szülőknek és nevelőknek a gyermeket a tettetésre vonatkozólag czélszerűen nevelni; de mindezen óhajtásokról le kell mondanom, mert attól tartok, hogy valóban csodálatra méltó türelmükkel visszaélek. Azért befejezem mai előadásomat, de ha önöknek is úgy tetszik, keresni fogom az alkalmat arra, hogy a most elhallgatott tételeket egy rövid előadásba összefoglalva szives birálatuk alá bocsássam.

Lederer Á.

LEÁNYISKOLÁINK ÉS A NŐI TERMÉSZET.

A nő életrajzát régenten e három szó fejezte ki: született, szenvedett és meghalt. Más szóval, a nő a természeti népeknél teherhordó állat, a barbaroknál háztartás vezető rabszolga, s a frivol népeknél majd zsarnok, majd játékszer vagy áldozat. Nagyon sokat kellett a férfinak emelkedni, s érzületben és gondolkodásmódban mivelődni, míg annyira alázta magát, hogy a nőt családban és társadalomban magához hasonlónak tartsa, értelmi tekintetben ugyanazokra a kiváltságokra, melyeket hosszú időkön át egyedül élvezett, méltónak tekintse.

E felfogást nyomon kiséri a leányok oktatása és iskolázása. Ez az iskolázás azonban bármilyen jól szervezett legyen, nem törölheti el azt a különbséget, a mit maga a nem alkot férfi és nő között. Ezekből és abból kifolyólag, hogy a nő természetében részint az eddigi nevelés, részint pedig épen a magára hagyottság miatt az érzelem és a képzelet túlsulyban vannak: a leányok nevelése okvetetlenül eltér a fiúkétól. A férfi és nő természete lényegében ugyanaz azaz ikertestvérek; de megjelenésökben eltérők, s talán elmondhatnók, hogy a két nem legjava tulajdonsága, legnemesebb erélye és legfőbb szépsége, természetöknek nem azonos, hanem eltérő részeiből fakad. Az anyatermészet e tekintetben előljár az eltérő vonások megteremtésével, melyeket nekünk nem kiirtanunk avagy rejtegetnünk kell, hanem gondosan ápolnunk, hogy általok természetünk teljesebbé és az élet szebbé váljék.

Az egyik nem tökéletességeit nem érheti utól, de nem is szükséges, hogy utólérje — a másik. Ugyan kinek tetszenék, ha a férfi minden áron azt az olvadékonyságot, bájt és zenei elemet akarná

magaviseletében és tetteiben érvényre juttatni, mely a női természetet oly előnyösen jellemzi? Ki nem találja nevetségesnek férfiban a hiúságot, mely, kisebb mértékben, nem-visszataszító a nőkben? S hogy többet ne említsek, ki helyeselné, hogy a szemérmesség a férfinak oly nevezetes fegyvere legyen, mint a nőnek?

Általában elmondhatni, hogy az egy nemen levők azt szeretik és tisztelik a másikban, a mit ők magok el nem érhetnek, s megvetéssel fordúlnak el, ha egyikben a másik utánzatát vagy másolatát látják.

«Minden lény tartózkodjék — úgymond — de Maistre — a maga helyén s ne kapkodjon oly tökélyek után, a melyek nem hozzávalók.»

«Van nekem egy Biribi nevű kis kutyám, az egész házunk kedvencze; ha az jutna eszébe, hogy megnyergeltesse magát s kivigyen a hátán a mezőre, rosz neven venném tőle; épen úgy mint a lovamtól, ha arról álmódnék, hogy az ölembe ugorjék vagy velem kávézzék.»

«Némely asszony abban téved, hogy azt képzeli, hogy ha megkülönböztetni akarja magát, a férfi módjára kell tennie. Nincs ennél nagyobb vétség. A kutyát és a lovat juttatja eszünkbe.»

Az okszerű leánynevelés tehát nem száll szembe a női természettel, érzelemmel és képzelettel; hanem melléjök áll, s mintegy utitársokúl adja a gondolkodó erőt: a hő mellé a fényt, hogy a fő világosítsa a szivet, s a szív melegítse a fejet.

Ámde a leányok iskoláinak ilyetén és valóban természetszerű szervezése, még a megoldandó problemák közé tartozik. Régente az ó- és középkorban a természettől kiváló tehetséggel elbocsátott nők, a kik kivételesen magas miveltségre tettek szert, kénytelenek voltak miveltségöket ugyan azon a csapáson szerezni meg, melyen a fiúk jártak. Így volt az a renaissance korában: a Vittorino da Feltre casa jocosa-jában; a Guarino Guarini iskolájában; így történt mult száz második felében a Basedow Philantropinumában; sőt a jelen században is ugyanaz ismétlődik.

Gonzaga becilától Verulami Bacon anyjáig, s ettől kezdve le egész a jelenkorig, a legkiválóbb nők: egy Germain Zsófia,

kinek a mathematika terén való működése Lagrange és Gausz elismerését és tetszését kivivta; Miss Martineau, a népszerű nemzetgazdaságtan irója, Somerville Mária, a ki kora ifjúságában nagyon mélyen behatolt La Place műveibe, végre Mill Stuart neje, a nagy logikus és nemzetgazdász legjelesebb műveinek inspiratora: mindannyian kénytelenek voltak a fiúk számára szervezett iskolák és készített tantervek nyomán tanulni. E században is, — mondhatni majdnem a hetvenes évekig, — a leánynevelő intézetek alig egyebek, mint a fiúiskolák kontár másolatai. Pedig a természet talán minden egyebet megtür a kétnemnél, de az egyiknek a másikban való utánzásától valósággal irtózik.

Más atmoszferában nő és izmosodik a férfi és másban a nő kharaktere. A férfi jelleme rendesen az élet zaja közepette születik; s akárhányszor a forrongó szenvedélyek a nevelő dajkái; ellenben a női erények termő földe a ház csöndje, s dajkái a házi istenek. Az ifjú akárhányszor épen a szenvedélyek viharainak lezajlása után tér az erény útjára; ám a mely leány ártatlanságának egét ily viharzó felhők borították el, arra többé nem süt szemérmesen az ártatlanság napja. Egy szóval kimondva, a férfi kharaktere gyakran Mars és Mercur durva bánásmódján izmosodik; ellenben a női jellem bölcsőinél Apollo dalának édes zenéje viraszt. Az ifjú spártait részeg rabszolgával állították szembe, hogy vele örökre megutáltassák a részegeskedést; ám az ifjú nő csak akkor ment igazán a vétkektől, ha azokat nem ismeri. Van eset rá, hogy a tobzódás torzképei és utálatos következményei az erény útjára terelik vagy rajta megtartják a fiatal férfit; de az ifjú nő e tekintetben csak az erény mintáira támaszkodhatik.

Ime csak e pár vonásból is kitetszik, hogy a fiúk és leányok nevelése akárhányszor eltérő módon épen ellentétes eszközökkel történik. Elég útmutatásúl szolgálhat ez arra, hogy a két nem iskolai oktatása sem történhetik merőben egyforma szervezet, tökéletesen egybehangzó tanterv, s mindenben azonos módszer szerint. Ennek szemelől való tévesztése azaz a leányiskoláknak a fiúiskolák mintájára való berendezése azzal bosszúlja meg magát, hogy ha a fiukból pl. a középiskolák tehetetlen polihisztorokat

nevelnek, a leányok ugyan ez iskolákból, mint a fiúknak elszegényedett másolatai kerülnek ki.

Csak az ember nem irtózott a kontár munkától, minek főokát kétségkívül abban találhatni, hogy a leány-iskolák alapítóit elsőben veszélyes újítóknak tekintették. Kezdetben a felsőbbség is majd mindenütt gyanús szemmel nézte ez iskolák sorsát, s rosz akaratával nehezítette a létért való küzdelmöket. Innen magyarázhatni, hogy a nőnevelő intézetek jó darabig alig voltak egyebek irgalmas iskoláknál. Berendezésök hiányos s tanító személyzetök készültsége gyakran szánalomra méltó volt. Az avatatlan tanító, kitől senkisem várt alapos miveltséget, a fiúiskolákból régen kidobott tankönyvet, minden lelkiismereti furdalás nélkül adta a leányok kezébe. A mi aztán szintén sajátszerű, a szülék magok is legtöbbször természetesnek találták az iskolázásnak ezt a módját, mert hiszen ezer közül egy akadt oly szüle, ki leánya neveléséért kész volt annyi áldozatot hozni, mint fiaiért.

Senkinek sem jut eszébe azt kívánni, hogy az elemi iskola másként szerveztessék a leányok és másként a fiúk számára. Az elemi iskola tárgyaiba való bevezetés mindakét nemre nézve tökéletesen egyforma. A tudományok templomának tornáczába vagy pitvarába kicsiny és nagy, nő és férfi, az elemi ismereteknek egy kulcsával az írni-olvasni tudásnak egy mértékével juthat be.

Tovább menve az is kétségtelen, hogy a szakiskolákban, melyeknek arczulatát az ismereteknek vagy készségeknek egy bizonyos köre alkotja, szintén lehetetlenség külön szervezetet vagy módszert kívánni fiúk és leányok számára. A műipariskolában, a festészeti akadémián, a zene-konzervatoriumokban, színészeti akadémiában, nem azt nézik a belépő növendékben, hogy férfi-e vagy nő; hanem, hogy van e arravaló tehetsége, a múzsa csókjával van-e elbocsátva? S ha pl. a festészeti főiskolákon a nők külön osztályokat alkotnak, az egészen más (úgynevezett illedelmi vagy moralis) de nem didaktikai okból történik.

Másként áll a dolog a leányok középiskoláival, és mind azokkal az intézetekkel, melyek általános míveltséget adnak, vagy kívánnak adni a leány növendékeknek. Itt már két eset lehet-

séges: vagy egészen a fiúiskolák tanterve szerint történik a leányok oktatása, vagy pedig a női természetnek megfelelően szerveztetik a leányiskola.

Az első rendszer legmerevebben meg van valósítva az északamerikai Egyesült-Államokban, hol mind két nemen levő közép- és felső-iskolai növendékek legtöbb helyt együtt tanúlnak (coeducation).

Az európai rendszer a leányok számára külön középiskolákat szervezett, melyeknek azonban vagy nincsen még bevégzett tantervök pl. Franczia- és Angolországban; vagy pedig a fiú-középiskolák tanterve szerint vannak berendezve, mint Németországon és nálunk.

A mi leányiskoláinknak ennélfogva a fiú-iskolákat jellemző polimathia a fővonása, mely nyilvánosan arczúlveri és ignorálja a leányok legnagyobb részének leendő hivatását. Hiszen a fiúk középiskolái egyszersmind oly intézetek, melyek a tudományos pályákra s egyetemekre készítnek elő, honnan a nők merőben ki vannak zárva. Az ifjú hölgy életczélját mintegy kézzel foghatóan közel érzi a középiskolai tanulmányok végső éveiben; ellenben az ifjú emberé az érettségi vizsgálat letevésekor is még a távol jövőben setétlik. A fiúkat a középiskolák úgy tanítják, mint a kik a nagy világban (mint birák, államférfiak, papok, ügyvédek, orvosok stb.) fognak élni és működni; ellenben a leányok működési köre, a *mikrokozmos*, s ennek révén iskoláiknak oly módon kellene berendeztetniök, hogy bennök a háztáj vezetésére szükséges erkölcsi és érzelmi vonásokat a lehetőleg kifejtsék vagy kifejtését valóban előkészítsék. E helyett a mi leányiskolánk sokra, igen sokra viszi vagy inkább akarja vinni gyermekeink értelmét, csak természetöknek azt a részét hagyja merőben parlagon, melylyel a ház, a háznép és a nemzet erkölcsei, szokásai javarészét kellene megteremteniök. A mi leányiskolánk szakasztott mása egy oly képzeleti tengerészeti iskolának, mely csupa szépművészetek tanításával akarná előkészíteni a leendő tengerészeket. (?—Szerk.)

Hogy e rendszernek mily fonák és szerencsétlen következményei vannak, azt — a közvéleményből ítélve — a szüléknek

legalább is háromnegyede sajnosan érzi. Legyen szabad befejezésül e fonákságok közül csak kettőre rámutatnom.

A háztartásnak két fővonása van: a fizikai és esztétikai vagy morális, egy szóval filozófiai, melyek közül ez utóbbiról alig tud vagy akar tudni valamit leányiskolánk. A háztartás fizikai, vagy, ha úgy tetszik, mechanikai részét elvégzi a kibérelt kéz, a fizetett napszámos; de annak a filozófiai részében épen a női természet legnevezetesebb vonásainak kellene érvényesülni. A cseléd tisztogatásán túl kezdődő finom ízlés, a háziasság szent csöndje és erkölcsi fenköltsége, a kedélyre ható melegség, melynek mosolygó tanúi a házi istenek, s örökös vendégei a családi erények: — mind-mind a háziasszony érzelmi magas míveltségére utalnak, s alkotják azt a kört, hol a legelső államférfi nem a hideg tudás, hanem a *szív*, a maga meleg érzésével.

Leányaink nevelésében az elhanyagolt női vonások helyén lábatlankodó polihisztorságnak egyenes következménye a hiúság túltengése s az a fontoskodás, melylyel iskolázott nőink a modern csíszoltságból felkapott tónushoz és formákhoz a nevetségig ragaszkodnak. Oda jutottunk immár a sok tanultatásnak és kevés míveltségnek miatta, hogy a mészáros leányát ájulás környékezi, ha vértől párolgó húst lát; a timár leánya nem szenvedheti az atyja műhelyében uralkodó cserszagot; a vászonkereskedő leánya idegessé lesz, ha a pudlira gondol, s készebb megszökni egy kereskedő segéddel, mintsem atyjának a boltban segítségére lenni.

Ime csak egy pár vonás abból a tengernyi példából, melyeket felhozhatnék, s melyek legtekintélyesebb részének az az oka, hogy említett fajta leányiskoláink a fiúiskolák nyomdokán járnak, s a legjellemzőbb női vonások kifejtése helyett leányainkból a fiúk utánzatait faragják *gyarló kiadásban*. Úgylátszik még sok idő kell rá, míg megtanúljuk, hogy még soha egy nőt sem tett nagygyá maga a tudomány, hanem igenis azok a cselekedetek, melyek őt a háztáj sarkcsillagává, erkölcsi természetünk teremtőjévé, s hányatott életünk hivatott vigasztalójává teszik.

Felméri Lajos.

A LEÁNYNEVELÉS KÉRDÉSÉHEZ

A TÖRTÉNETTANÍTÁS SZEMPONTJÁBÓL.*

Irta: Legouvé Ernő.

(Első közlemény.)

A fiatal leányok középiskolai oktatása meg van alapítva. A Fenelon-liczeum már rendszeresítette és sikert mutat fel. A miniszter most tesz előkészületet egy második hasonló intézet felállítására Passyban. Azt mondják, hogy Páris városa egy harmadiknak szándékozik megvetni az alapját Maraisban. Végre husz vidéki város szervezett már liczeumot fiatal leányok számára; elmondhatjuk, hogy középiskolai oktatásuk meg van alapítva.

De még ezzel korán sincs befejezve a nagy mű. Az eddigi szép haladás újabb haladást tett szükségessé. Meg van *alapítva* az nevelés, de még *szervezve* nincs, pedig minden új nevelés új nevelési módszert kiván. Hogy miben álljon tulajdonképen ez az újítás: nehéz és bonyolódott kérdés, melyet nem egy ember, hanem vállvetett közös munka van hivatva megoldani. Csak az a fő, hogy azonnal hozzá kezdjünk, mert a mostani percz a legkedvezőbb. Nézetem szerint hasznos befolyást sikeresen a kezdet habozása és az képződés folyama alatt gyakorolhatunk. Később már késő lesz; a út elkészül, a kezdet szokásai megrögződnek. Kötelessége tehát mindenkinek, a ki csak érdeklődik a nőnevelés iránt, hogy közreműködjék az új, megfelelő módszer felállítására. Ezért is, de meg azért is, mert mindenkor kész munkása vagyok a nevelés ügyének,

* Ez a munka a szó szoros értelmében «*nemzeti nőneveléssel*» foglalkozik — franczia szellemben. Ha ajánlott módszere elfogadtatik, az alkalmazandó anyagot könnyű lesz hazánk történetéből meríteni. *A fordító.*

megkisértem a nagy átalakulás izgalmai közepett felszínre hozni egy-két eszmét, melyekkel már húsz év óta foglalkozom és egy sajátlagos tényt, mely legújabban ötlött eszembe. Nem nyújtok programmot, nem állítok fel rendszert; csak személyes tapasztalataimat, egyéni gondolataimat adom elő, de ezek a közügy érdekében újabbakat szülhetnek másokban; rám nézve mindenesetre irodalmi és történeti tanúlmányok forrásai és kiinduló pontjai lettek, és töredékességeik daczára is teljes egészszé képződtek bennem.

I.

A nők helyzetének kérdéséről elmélkedve, mind jobban megerősödött bennem az a meggyőződés, hogy a legfőbb alaptétel, az elv, melyből minden haladásnak kiindulni, és a melybe ismét visszatérnie kell, így fejezhető ki: «*egyenlőségük velünk különbözőségükben és különbözőségük egyenlőségükben van*». Akár nevelésükről van szó, akár szerepükről a családban és a társadalomban, mindig ezen igazsághoz kell visszatérni: «A nők csak azért nem érnek annyit, mint mi, mert mások mint mi». Ebből következik, hogy a leányok és fiuk nevelésének azon mértékben kell egymástól különbözni, mint a mely mértékben öltözködésük különbözik. Eszmém így fejezhető ki tételesen: «*nevelni kell a leányokat is olyan jól, mint a fiukat, de másképen*» — vagyis még helyesebben: «*másképen, de jobban*». Hogy erősítsük és igazabb útra tereljük a fiatal leányok új nevelési rendszerét: az a legelső teendő, hogy megmentsük az általános kiképzés szokásától. Nem a fiatal leányok liczeumainak kell majmolni a fiuk liczeumait, hanem az utóbbiak tanúljanak az előbbeniek helyes módszerén. Mert valóban, bármilyen erőteljes legyen is az általános képzettség előnye: hátránya, betegsége a tanári pályára való előkészítés. A tanárjelöltség az összes tantárgyakból kiván valamit, sokszor épen magának a tantárgyak tiszta, alapos átértésének rovására. Becsempészte a nevelés végczéljául ezt a gyűlöletes elvet: «*Mindenből keveset, jobban vagy kevésbé jobban*» azon termékeny elv helyett: «*keveset, de jól*». A fiukra is veszélyes ez az elv, de a leányokra valóságban megsemmisítő, mert előttük épen nem nyitja fel az életpályák sorompóit.

Ezt az általános kiképeztetést, ezt a tanári pályára való nevelést kell legelső sorban a fiatal leányok új nevelési rendszeréből minden áron kiküszöbölni! Pedig, ez az ellenség már résen van. Husz év óta kisért, kutatva vizsgálva az általános jártasság elemeit. Sajnálatomra nyomára akadtam legközelebb is, a közoktatásügyi tanács programmiában, mely a fiatal leányok felvételét szabályozza. A legközelebb működött bizottság hathatósan követelte, hogy a felvételi vizsga tantárgyai meghatároztassanak és a fősúlyt az általános képzettségre fektessék vagyis arra, hogy tud-e az illető minden kérdéshez hozzá szólani. Valjon mit kiván ez a program? Nem többet és nem kevesebbet, mint például a történelemből minden század és minden nép történetének ismeretét, csak úgy felületesen, mélység és alaposság nélkül! Ha ez az irányzat győzne; ha ez a rendszer, mint jónak tapasztalt, általános alkalmazást nyerne; ha a fiatal leányokat is olyan kérdésekkel faggatnák, minőkkel a tanárjelölteket; ha csak a rövid foglalatot, a végeredményt, a névismeretet követelnék meg tőlük; ha például az irodalomtörténetből, a lélek, a szellem megértése helyett megelégednének a középkor, renaissance, Corneille, Racine, Boileau felületes ismeretével; ha például a világtörténetből, a helyett, hogy a különböző korszakok életébe, erkölcseibe és a nagy emberek jellemeinek ismeretébe avatnák be, arra fektetnének lelkiismeretes gondot, hogy a Pharaók dinasztiájának, a hanyatló római birodalom, és más korszakok uralkodóinak ismeretében legyenek jártasok stb. stb.; ha egy szóval a nevelés eszméje gyanánt azt a czélt tűznék ki, hogy «*keveset mindenből*»: lehet, hogy a multat túlszárnyalnák, komolyabb és alaposabb tanúlmányt adnának, de még ezzel a haladás újabb követelménye egyáltalában nem volna elérve. Talán megadnák ezzel az általános ismeretet, a jogot a jelöltségre, a diplomára: de semmiképen nem képeznének vele olyan lányokat és nőket, minőket a mai társadalom igénye megkiván. Elismerem, hogy a tanulásnak bizonyos nyilvános felülvizsgálatra szüksége van; méltánylom a szülők jogos kívánságát, hogy leányaik, nevelésüknek betetőzése gyanánt, egy illetékes bizottságtól bizonyítványt kapjanak, mely mint jutalom, mint biztosíték, vagy esetleg

mint valamely állás elnyerésének eszköze, mindenkor kezükben legyen; megengedem mindezt, de csakis két fontos feltétel alatt:

1-ször ne a vizsgálat kedvéért tanítsunk, hanem a tanítás érdekében és ellenőrzéseért vizsgáljunk;

2-szor a vizsgálat független, tágkörű legyen és ne csak az általános feleletekre és előre elkészített kérdésekre szorítkozzék.

E két feltétel megtartása mellett nyert bizonyítvány értékkel fog bírni; nem az emlékező tehetség jutalma lesz, a mint sajnosan eddig mindig az volt, hanem az értelmi és erkölcsi érték jutalma; és ennek birtokában leányaink az új liczeumok falait nemcsak jobban kitanítva azaz alapos ismeretekkel ellátva hagyhatják el, hanem — és erre én nagy súlyt fektetek, — kimívelt, értelmes lélekkel is.

Mert nagy különbség van az iskolai oktatás és a míveltség között. Az iskolai oktatás tudást eredményez; a lélek kimívelése a gondolkozás világát tárja fel. Montaigne mondta: «Nem az a fő, hogy benépesítjük a lelket, hanem hogy erősítsük». Az iskolai oktatás benépesíti, a kimívelés erősíti. Nem egy tanárjelöltet láttam már, a kinek a feje valóságos kis könyvtárhoz volt hasonló; míg a kimívelt ember lelke a jól megmunkált és bevetett földhöz hasonló. Kevés mag kell bele, de minden egyes mag kikel és megtöbbszörözi magát. Míveljétek tehát a fiatal leányok lelkét is, épen úgy, mint a hogy a földet mívelitek; tegyétek termékenynyé, adjatok táplálóerőt neki! Ne egy éves növényeket ültessetek bele, melyek csak egyszer virágoznak és elszáradnak; hanem évelő növényeket, melyek mély gyökeret vernek, nagyranőnek, és évek hosszú során át díszlenek. Ez a megoldása ama nagyfontosságú kérdésnek, mely a nők irodalmi és történeti nevelésével foglalkozik.

De még egy másik szempont is figyelembe veendő e kérdés megoldása körül. Bármennyire vonzódjanak is most a fiatal leányok az elvont tudományok iránt, az életben kevesen fognak foglalkozni velük. Szeretik a számtant, a geometriát — megengedem; de házasságuk után nem fognak többé rá gondolni, épen úgy, mint van eset rá, hogy a zongorát is abba hagyják. De a képzelemre ható könyvekben, a művészeti és történeti munkákban mindig

gyönyörködni fognak és a neveléstől függ, hogy jó, középszerű vagy épen rossz könyvet válaszszanak. Hiába tanítjuk őket a történelemre és az irodalomra, ha nem tanítjuk meg szeretni az irodalmat és a történetet. Nem ér az semmit, hogy minden hires irót fel tudnak sorolni, hogy tudják, hol születtek és mikor haltak meg, hogy ismerik műveik czímét és keletkezési idejét. Az sem ér semmit, hogy egy-két részletet el tudnak mondani belőlük! A fődolog, a kérdés veleje ezen sarkallik: felköltöttük-e bennök a vágyat a szellemi művek iránt? Leheltünk-e beléjük érzéket, izlést a szép iránt? Van-e kedvük a szerzett ismereteket maguktól bővíteni? Igyekeznek-e hasonló könyveket maguktól olvasni? Egy szóval, hogy adtunk-e nekik elég anyagot arra nézve, hogy a tanulmány hosszú mezején a maguk lábán mehessenek végig? Egy izben olyan kifejezést hallottam egy fiatal leánytól, mely komolyan megdöbbentett. Anyja megdorgálta, hogy hanyagúl tanulta a görög történetet.

— Nézd csak anyám — felelt ő — mi hasznát veszem én, ha tudom, hogy mikor született Pelopidas és mit mivelt Agesilaos? *Van-e szükségem erre az életben?*

És ennek a leánynak nagy igaza volt. *Értünk*, a mi rendszerünkért tanulta mindezt, nem önmagáért, már pedig ez ellenkezik a nevelés czéljával és haszontalan munka. Úgy kellett volna elbeszélni előtte a nagy emberek élettörténetét, hogy «ne másoknak, de önmagának» tudjon beszélni felőlük. Ezen kivül a benső kimüvelésen és benső munkán kivül minden csak látszat, kezdetleges, komoly haszontalanság a nevelésben.

Idáig jutottam gondolataim menetén, a midőn egy váratlan körülmény alkalmat adott gyakorlati megkisérlésükre.

II.

A legközelebbi őszszel egy anya, a ki bizalommal viseltetik hozzám, így szólított meg:

— Tegyen egy szivességet a kedvemért. Ön ismeri leányomat. Tudja, hogy még nincs tizenhat éves, de eléggé eszes, jó emlékező tehetséggel biró leányka. És mégis csak félig vagyok megelégedve

haladásával. Leczkéit «kötelességnek» tekinti, csak azért tanulja meg, mert mondom neki, hogy tanuljon; azért hallgatja figyelemmel, mert mellette vagyok; tanul, mert tanulékony, de semmi sem hatol be lelke mélyére. Foglalkozik tantárgyaival, de nem érdeklődik iránt uk. Nem vesz maga tevékeny részt nevelésében. Nem állíthatom, hogy lelke alszik, — de állapotát ezzel a közönséges szóval jellemezhetem: szundikál. Nem lehetne-e felrezzenteni? Nem lehetne ebből a kis kemény aczélból szikrát csiholni ki?

— Nem könnyű feladat. Miről beszéljek előtte?

— Irodalomról, történetről, költészetről, vagy bármely más tetszése szerinti tárgyról. Meg vagyok győződve róla, hogy lappang valami benne, csak a nyitját kell megtalálnunk, hogy kicsapjon.

— Keresni fogom.

Két nap mulva ismét elmentem az anyához és így szóltam hozzá:

— Kerestem és megtaláltam a nyitját!

— Nos, melyik tárgyat veszi elő?

— Sokáig haboztam. Az irodalom kisértetbe hozott, a költészet kecsegtetett, de érett megfontolás után beláttam, hogy a tisztán irodalmi tantárgyakat egy időre félre kell tennünk és alapvetőül a történeti leczkékben állapodtam meg.

— Miért?

— Mert a történetnek felfogásom szerinti tanitása a fiatal leányok sajátos lelki hajlamainak a legjobban megfelel.

— Minő lelki hajlamokat ért ön?

— Hármat jegyeztem meg: 1. hogy a jelen jobban érdekli őket, mint a múlt; 2. hogy a mit látnak, élénkebben megragadja őket, mint a mit felfognak; 3. hogy a képzelőerő és az érzelem mindig gondolattá olvad át bennök.

«Ezek a tulajdonságok gyakran kikerülik a figyelmünket, leginkább azért, mert nevelésük alkatrészévé a hallgatást tettük. Általánosan elfogadott elv, hogy a fiatal leányokat mindenek előtt a hallgatásra kell megtanítani. Már társalgásainknak megszokott tárgyai is olyan természetűek, melyek nem egyszer arra kárhoztatják a fiatal leányokat, hogy kézi munkájukra hajoljanak, fejüket

lehajtsák, ajkaikat fel ne nyissák. És mivel ők hallgatnak, mi azt hiszszük, hogy nem is látnak semmit. Az igazság pedig az, hogy mindent látnak! És a midőn egy váratlan körülmény hirtelen felnyitja ajkaikat, felhúzza az arczukat eltakaró függönyt, és beláthatunk bensejükbe: megdöbbenve veszszük észre, hogy a látszólag csendes külső alatt mennyi sok benyomás, megfigyelés, gondolat van. Úgy vagyunk a fiatal leányokkal, mint Milne-Edvard, a híres kutató, a ki szentűl meg volt győződve, hogy a tenger feneke nincsen benépesítve és a földfúró csavar legelső felhúzása az élő és ismeretlen világ temérdek élő állatok létezéséről győzte meg. Nos, erre a veszélyre kell nekünk is lebocsájtanunk a földfúró csavart!

— Osztom véleményét, de épen ebből a szempontból a költészetet és irodalmat alkalmasabbnak tartom, mint a komoly történeti tanulmányt.

— Igaza van, ha a történet-tanítás régi, megszokott módszerét alkalmazzuk. De én egészen új ösvényen akarom megkezdeni.

— Minő ösvényen?

— Midőn két nappal ezelőtt eltávoztam öntől és hazamentem, kedvelt történészeim: Michelet és Martin Henrik műveit kezembe vettem és végig tanultam Pharamund uralkodását. Egyszerre egy eszme villant meg agyamban. Semmi sem hat a nők képzelőerejére annyira — mondám magamban, — mint a nem várt, új fordulat. *Ha a történetet nem az elején, hanem a végén kezdeném tanítani? Ha az első leczkéül, az utolsónak a tárgyát alkalmaznám? Ha e fiatal leány előtt, hazánk történetének tanításában, hazánk mai, tényleges állapotát festeném?*

— Vagyis — mondá az anya nevetve, — ha Pharamundot Grevy által helyettesítené!

— Úgy van. A mult története holt történet, a jelen története élő történet. A mit el akarok beszélni neki a mai Párisról, a mai társadalomról, a mai kormányformáról, azt mindennap látja, de csak félig, homályosan érti. Élvezi örömeit, szenvedi fájdalmait, nevet rajta, bosszankodik miatta, de mindez csak zavaros, bizonytalan benyomás rá nézve, semmi más. Mennyivel élénkebb, igazabb, hatásosabb lenne ez a benyomás, ha ismeretté változnék át,

ha például megmagyaráznám előtte a mai tényleges társadalom mechanismusát, azaz anatomiáját, fiziologiáját és filozofiáját, azon társadalomét, a melyben él! Ebből a czélból nem idegenkednem a legáltalánosabb és elvontabb eszmék fejtegetésétől sem, mert a tények az eszmék magyarázatául szolgálnának. Ez által mintegy kézzelfoghatóvá tenném rá nézve a történelmet.

— Igaza van, mert történelmi leczkéi «a szemmel látott és kézzel fogható dolgok leczkéi» lennének. Azt hiszem, helyes nyomon van.

— Az eddigin kívül még egy fontosabb ok is késztet erre. A jelen ismerete, érdekessége mellett, lépcsőül fog szolgálni, biztos lépcsőül a múlt teljes átértéséhez is. A mai világosság tanulmányozása feltárja a forrást, érdeket költ iránta, a fejlődés méltatására vezet, kézbe adja a vezérfonalat. A tényleges helyzet bevilágítja a kiindulási pontot és az egész útat. Nem egy történeti tény, időrendi sorban tanulva, már csak azért is homályos vagy unalmas, mert nem tudjuk, hogy hová és mire vezet. De a megismert és átérzett következmények nemcsak megvilágosítják, de érdeket is költenek irántuk.

— Megértettem önt. Az ön czélja: a látott dolgok általi nevelés alkalmazásával nevelni a lelket. Eszközül akarja használni a leányok bámulatos előszeretetét a szemlélődés iránt, hogy necsak lássák azt, a mi környezi őket, hanem tanuljanak meg gondolkodni is a látottak felett és előzményeikre visszamenni.

— Még ennél is többet akarok, mert hiszen mindez csak az értelem munkája. Azt akarom, — a mit különben is sohasem volna szabad a nők nevelésében szem elől téveszteni, — hogy szívük is részt vegyen benne. A történelemnek felfogásom szerint való tanítása által hivatkozni akarok legtisztább és legnemesebb érzelmeikre. A mai tényleges kor tanítása által fel akarom éleszteni bennök a hazaszeretet szent tüzét. Mindig bánt az a méltatlanság, hogy vannak hazánkfiai között, a kik honpolgároknak tartják magukat, és mégis kisebbítik a mai tényleges állapotokat, mintha ezek nem volnának egyértelműek a hazával. Minden ambiczióm oda irányúl, hogy az ön leánya, az első történelmi leczke

végeztével, ne csak arra legyen büszke, hogy franczia, hanem arra is, hogy a mai korban franczia.

Az anya, figyelemmel végighallgatva szavaimat, lelkesülten fogta meg kezemet és így szólt:

— Megengedi, hogy jelen legyek a tanórán?

— Épen kérni akartam rá. Tehát holnap!

III.

Másnap, pontban tiz órakor, az anya és leánya dolgozó szobámba léptek. A fiatal leány Reclus Francziaország szép térképét, és mellette két finom nyomású könyvet talált asztalomon.

— Kedves gyermekem — mondám neki, — ön tudja összejövetelünk czélját. Anyja megkért, hogy beszéljek önnek valamit Francziaország történetéből. Ez a bizalom egy kissé zavarba hozott. Nem vagyok hivatott tanár és talán épen ezért mást, meg lehet többet vár tőlem, mint rendes tanáraitól. Szavaim meglepik önt. Nos, tudja-e, hogy mivel akarom kiváncsiságát felkölteni? Olyan valaminek megtanításával, a mit ön ismer, mindennap lát: hazánk tényleges állapotával, 1883 szeptember 1-én. Ez meglepi önt, magyarázatom pedig erre a következő. Egy szellemdús ember, fontainebleau-i sétája után, ezeket a szavakat mondá:

— Nagyon szép! Csak az a kár, hogy sok a fa! A fától nem látja az ember az erdőt.

A felelet erre ez volt:

— Mászsza meg a de la Solle-i völgy szikláit, egy tekintettel beláthatja az egészet!

Én épen ezt czélozom mostani tanításomban. Annyi sok különféle tény tárul fel minden perczben ön előtt, hogy ezek miatt nem tehet teljes áttekintést a kor felett, melyben él. Megmászszuk tehát a de la Solle-i völgy szikláit és egy tekintet a magasból Francziaország mai történetére, meg fogja értetni és szerettetni önnel a történelmet és hazáját.

Kezdjük el a házon, melyben lakunk; lássuk, minő helyet és tért foglal el Európában Francziaország. Ez a szép térkép megtanítja önt erre. Nézze meg figyelemmel és vésse be emlékébe e

földterület képét, mint a hogy emlékébe bevési az ember az arczképet és a külső változatlan vonásokról következtetni óhajt a bensőre. Az első tekintetre is egy hatalmas, szilárd alkotású testnek fogja találni, mely önmagára utalva és jól arányosítva, minden küzdelemre megedzve van. Kinézése az erő, a tevőleges erő képét nyujtja. Egyetlenegy ország sincs ennyire nyitva és ennyire elzárva. Északról, nyugatról, délről három nagy tenger közvetíti közlekedését a legtávolabbi országokkal. Keletről és délről három hegylánczvédi a szomszéd népek ellen. Mig a Manche csatorna összeköti Angliával és az északi nemzetekkel; mig az Atlanti oczeán feltárja előtte Ázsia és Amerika útjait; mig a Középtenger partközösséget eszközöl közte és Olaszország között: határain a Pyrenéek, az Alpesek, a Vosgesek, a Jurák emelkednek, mint természeti erősségek, védelmül Spanyol-, Olasz- és Németország ellen. Annyira kivételes helyzete van, hogy Európában egy ország sem vetélkedhetik vele; ez magyarázza meg önnek lakosságának jellemvonását is, mely a természettől nyert kettős szerepében nyilvánúl: abban, hogy kiterjeszkedjék, és abban, hogy önmagára támaszkodjék.

Hogy erről meggyőzzem önt, elég egy tekintet a többi birodalmakra. Spanyolország szintén tömör és tengertől körülvett ország; de miután fekvése Európa végére utalja és hegyláncai több részre osztják: hasonló előnynyel korántsem bírhat. Olaszország a Földközi és az Adriai tenger partjain nyúlik végig, mint egy elszórt és az Apenninek által kettévágott hatalmas nagy test. Angliát ugyanaz az elszigeteltség korlátozza működésében, a mely védelmét van hivatva biztosítani. Orosz- és Németország, minden természeti határ és alak nélkül, egy-egy keverék birodalom. Egyedül Francziaország nyújtja a tömör egység azon összhangzatos képét, mely egyaránt a természet és az emberi munkásság műve. A természet a földet adta hozzá, az ember a birodalmat alkotta meg rajta. A franczia birodalom alakulása nem kevesebb, mint tizennégy századba került; és a mint később meg fogja tanúlni, történetünk egyik legérdekesebb szakaszát képezi és örök hálára kötelez a királyság iránt, mely egyik legnagyobb munkása volt.

Ezt hallva, ha másodszor tekint e térképre, fogalmat szerezhet magának erről a nagy műről. Mi van itt benne körösközül? Minő szó fordúl elő benne nyolczvanhatszor? Ugyebár ez a szó: megye? Francziaország nyolczvanhat megyére van osztva. És e felosztás mellett, minden irányban, északra, délre, keletre, nyugatra a következő nevek olvashatók: *Provence, Auvergne, Normandia, Bretagne* stb. Ezek az egyes tartományok nevei és szembeállítva a megyékkel, a múlt és a jelen képét varázsolják előnkbe, óriási ellentéteikkel együtt. A megyék a mai tényleges Francziaországot, azaz az egységet képviselik; a tartományok pedig a hajdani Francziaországot, azaz a szétdaraboltságot, néha az ellenségeskedést. A még mindig használatban levő nevei ezeknek a tartományoknak, emlékeztetik önt az összeolvadás lassú munkájára, mely a széllyelszórt részekből egy tömör erőset alkotott. És ez a forradalom nagy érdeme. A forradalom pecsételte meg az összeolvadás eme nagy munkáját a «megye» általános elnevezés alkalmazása által, valamint ugyancsak tőle eredt az az elmés gondolat is, hogy a megyéket legjobb lesz a több tartománynyal közös topografiai nagy vonásokról, mint például: a hegyekről és a folyókról elnevezni. Semmi sem mozdította volna annyira elő az egyesítés nagy munkáját, a különbözőség fentartása mellett, mint az elnevezések e genialis eszméje. Valóban, a folyam az, mely leginkább egyesíti az embereket. A folyam, több országon végig futva, örökös kötelékét képez különböző népek között; mint szünetnélkül útban levő küldött szorosan összefűzi a népeket a folytonos érintkezés, kereskedelem segítségével, szokásaik, nyelvük elsajátításával. A forradalom nem választhatott volna tehát eszméjének jobb kifejezésére és művének alkalmasabb biztosítására szerencsésebb neveket, mint: Szajna, Loire, Rhône, Dordogne megyék stb. melyek, mint hatalmas üterek, széllyelviszik és szétosztják a franczia szellemet Francziaország minden részében.

Hogy teljes képet adjak a területről, meg kell még emlékeznünk az égről és a földről, vagyis az éghajlatról és a terményekről.

Éghajlatunknak meg van az a sajátságos jelleme, hogy az összes európai mérsékelt éghajlatokat képviseli. Hidegünk erős,

éjszakvidéki zordság nélkül; melegünk nagy, forróégövi hőség nélkül; esőzéseink gyakoriak, felhőszakadások nélkül; ködeink sűrűk, a nélkül, hogy a nappalt éjjé változtatnák. Hazánkból ki sem kell tenni a lábunkat, hogy a hőség ellen a Manche partjain enyhébb légkört találjunk; vagy hogy a tél keménysége ellen a provence-i olaj és narancs erdők üde légkörét élvezzük. És hasonló gazdagság van terményeinkben is. Úgy vagyunk terményeinkkel, mint nemzeti muzeumunkkal: a Louvre-ral. Egyik vagy másik külföldi gyüjtemény gazdagabb lehet egy-két hires mester remekműveiben, de a mienk érdeme a művészi alkotások teljességében áll. Francziaország kiválóan a búza és a szőlő, vagyis a kenyér és a bor hazája. Még Oroszország, a nagy gabonatermő birodalom sem termel aránylag annyit, mint mi, miután mi egyforma területen többet termelünk. Boraink elsőségét pedig senki sem vitathatja el. Szőlőtermő földeink, hatalmas kört képezve a tömör központ: Auvergne körül, Európa minden szőlőjével vetekedhetnek. Persze, más országoknak is van kitünő boruk, de Francziaországban egytől egyig mindenféle meg van. A maderával és a malagával szembeállíthatja a frontignan-i és lunel-i bort; a jánoshegyivel a sauterne-it és château-yquem-it: a lacryma-christi-vel a saint-georges-it és a roussillon-it, — de egy országnak sincs olyan bora, mely felérne a bourgondival, bordeaux-ival, és a champagne-ival. Ezeknek átültetésük sikertelen, utánzatuk pedig mitsem ér. És hogy egy kissé kérkedjem hazaszeretetünkkel, hozzátehetem még, hogy ezek az utóbbi borok a franczia szellem legfőbb tulajdonságait képviselik: a bourgondi a tüzet; a bordeaux-i az észt; a champagne-i a szellemet, úgy, hogy végeredményül kimondhatom: hála Istennek, hogy ilyen földön, ilyen ég alatt születtünk.

Térjünk most már a föld után az emberekre, a termények után a törvényekre.

Fordította: Feleki József.

KÉPEK A KONGO VIDÉKÉRŐL.

Közép-Afrika belsejében hatalmas állam van alakulóban: a Kongo állam. Berlinben még folynak a tanácskozások az európai nagyhatalmak között az új állam jövendő sorsa fölött, s fenmaradása a tanácskozások alapján már biztosítottnak látszik. Ez új állam fejlődése és megszilárdulása nagy hatással fog lenni Közép-Afrika czivilizációjára s alkalmat fog nyújtani arra, hogy a természet által dúsan megáldott óriási terület, mely eddig Afrika térképein puszta folt gyanánt volt feltüntetve, végetlen kincseivel a mívelt világ előtt ismeretessé, s az emberiség javára felhasználhatóvá váljék.

A Kongo vidékéről a legbecsesebb adatokat eddig Stanley, a nagy afrikai utazó leírásai után ismerjük.* Ő volt, ki óriási elszántsággal, rettenthetlenséggel és kitartással keresztül törte magát Afrika eddig teljesen ismeretlen vadonain, s a kiséretét képező nagy sereg félvad emberrel — zanzibári négerekkel — 1875 végétől 1877 végéig, hallatlan küzdelmek, nélkülözések és halálveszedelmek között oly útat tett meg, mely a felfedezések történetében csaknem párja nélkül áll.

Stanley először az 1871-ben Livingstone felfedezésére szervezett expediczió élén tett nagyobb utazást Közép-Afrikában. Már akkor eljutott a Tanganika tóhoz, melynek vidékén Livingstont

* Stanley útleírását «*Utazásom Közép-Afrikában*» czímmel irodalmunk is birja már, a «Révai testvérek» kiadásában pompás, képekkel illusztrált kiállításban. Elismerés illeti meg a kiadókat, hogy a fölötte érdekes és költséges munkát magyar nyelvre is átültették. Ismertetésünknek a szöveg közé nyomott képei e jeles munkából valók; megragadjuk az alkalmat, hogy a képek szives átengedéséért a kiadó czégnek ez úton is köszönetünket fejezzük ki. *Szerk.*

fel is találta. Livingstone halála után a «Daily Telegraph» és «New-York Herald» (az első angol, a másik amerikai napi lap) költségén új expedicziót szervezett oly czélból, hogy a Livingston halála által megoldatlanúl maradt nagy földrajzi problemákra világot vessen, s Közép-Afrika vidékét felkutassa. Kitűzött czélját, noha kiséretéből több mint 200 embert veszett, szerencsésen el is érte. Körül hajózta az afrikai nagy tavakat s kimutatta, hogy az óriási *Viktoria tó, melyet eddig több tónak tartottak, egyetlen tóból áll* s lefolyásában felfedezte a Nilus egyik főforrását (1. kép); körülhajózta a Tanganika tavat, melyen semmi lefolyást sem talált; *innen eljutott a Livingstone nagy folyamának felső folyásához*, melyet ott «*Lualava*» vagy «*Ruaravá*»-nak neveznek. Ezen végig utazva meggyőződést szerzett arról, *hogy e nagy folyó azonos a Kongóval*, melyet nyugati torkolatánál már régóta ismertek az európaiak. Ez óriási vizi út, melyen 32 csatát vivott Stanley a jórészt emberevő vadakkal, utazásában a legfőbb fontosságú, mert ez által lett ismeretes Afrika legfőbb közlekedési csatornája. Az óriási folyamnak eddig ismeretes alsó folyása ugyanis a temérdek zátony és esés miatt hajózhatatlan lévén, az egész folyót annak tartották; Stanley kimutatta, hogy a Kongó közép folyásán majdnem 1600 kilométernyi útat szabadon lehet hajóval megtenni; s így az óriási, eddig teljesen ismeretlen terület megnyilt a világforgalomnak.

De Stanley nemcsak e fölötte fontos földrajzi problemákat oldotta meg, érdekes tudósitásokat hozott a vidék szépségéről, gazdagságáról, s a közép-afrikai emberfajok míveltségi állapotairól. A föld buja, termékeny, az erdők vadakban, a tavak, folyamok pompás izű halakban gazdagok. A közép-afrikai népek némely törzséhez eljutott már a czivilizáczió lehe; a zanzibari négerek, s az unyamvezi szerecsenek nemcsak művelhető és sokat igérő faj, de már bir is az emberi műveltség némi kezdeteivel, érzi az öltözködés és tisztaság szükségességét s az európaiaknak felfedezési utazásaikban mint vezetők, harczosok és teherhordók eddig is fontos szolgálatokat tettek. Ezek között, ép úgy mint a Viktoria és Tanganika tó vidékén lakó törzsek között fordúlt meg már több-

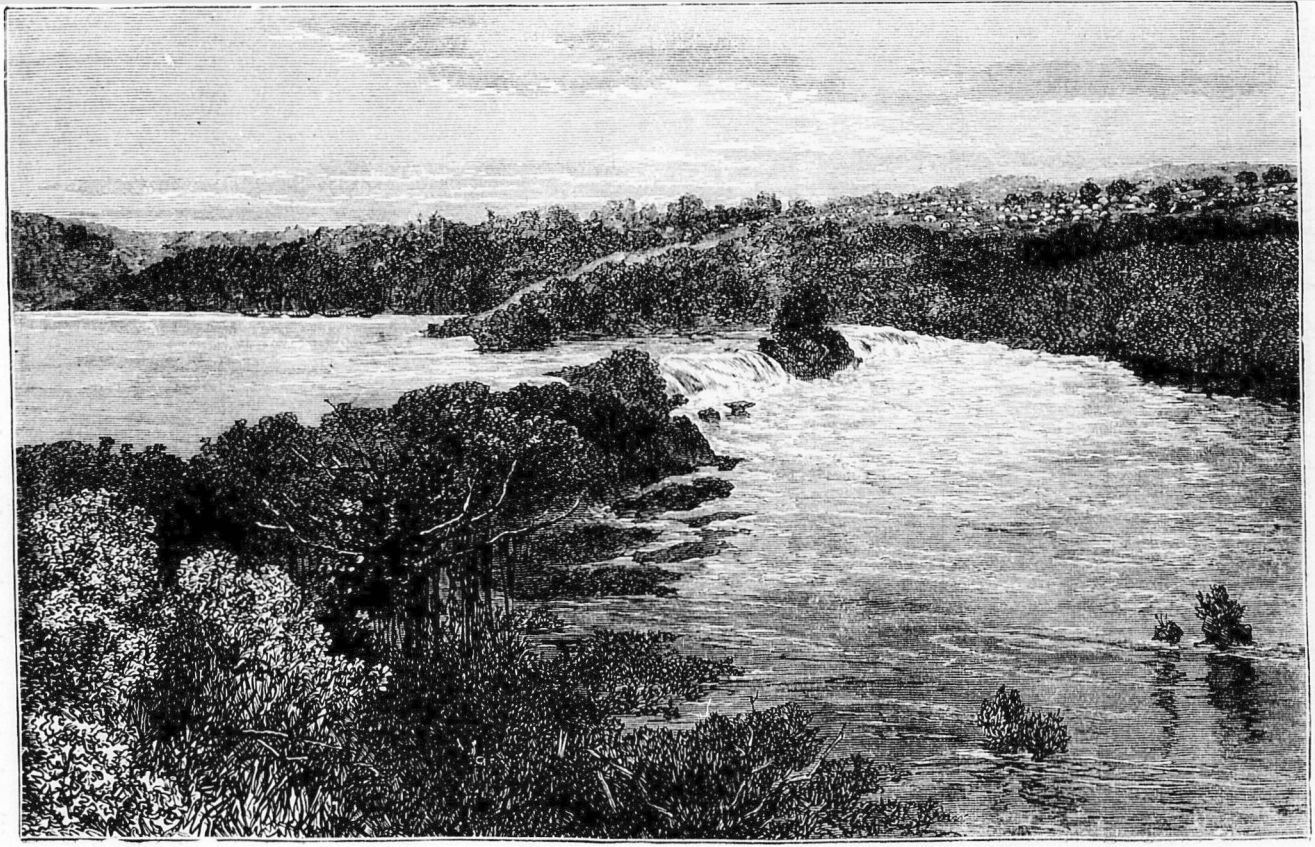

1. A Victoria tó lefolyása s a Victoria-Nilus eredete.

ször európai utazó, vagy arab kereskedő. A Viktoria tó vidékén lakó törzsek közül már Livingstone elbeszéléseiből is ismerjük a vagandákat, melyek tartománya a Vaganda v. Uganda 4—5 millió lakossal, bekerített városokkal állandó hadsereggel s monarchikus államszervezettel bir. Stanley szemtanúja volt egy háborújoknak, melyet a szomszéd *varuma* törzsel folytattak, a mikor vizi és szárazföldi hadseregük nagyságáról fogalmat szerezhetett magának.

A vagandák fejedelme, kinek főhatósága alatt több tartomány áll, Mtéza császár; ő már 35-ik uralkodója az országnak, mely e szerint jó távoli időkbe helyezi megalapításának történetét. A vagandák a többi afrikai törzseket szellemi képességek tekintetében felülmúlják; ez kitetszik nemcsak a háborúskodások alkalmával kitüntetett ravaszságuk és agyafurtságukból, hanem abból is, hogy ruháik fínomabbak, lakásaik tisztábbak, lándzsáik a legjobbak egész Afrikában s e fegyver használatában rendkívüli ügyességet fejtenek ki, paizsaik úgy vannak készítve, hogy mindenütt bámulat tárgyát képezhetik. Mtéza császár az idegent szivesen fogadja, de a szives fogadtatásnak hasznát akarja venni: tanulni akar az idegentől. Épen ezért a pap, tanító vagy valami mesterséghez értő ember szivesen látott vendég lesz nála. Eddig a Mohamedán vallás hive volt, Stanley utazása óta a kereszténység felé hajlik, s keresztény templom építéséhez kezdett. Stanley sok szép emberi tulajdonságot jegyzett fel róla, látta őt az állami dolgok fölött tanácskozni (2. kép), hallotta őt a tudományok ismerete után sóvárogni, látta őt egyszerű, érett banánokból és aludt tejből álló ebédjéhez leülni, vagy kedves gyermekeivel nevetgélni, csevegni. Mtéza élete folytonos tevékenységben telik el, ő tartja számon s veszi vizsgálat alá egyik kedvenczével a kincstár tartalmát, hol a különböző európai, török és arab utazók ajándékai vannak felhalmozva; majd új találmányon töri fejét, új közlekedési eszköz: szekér, kocsi, hajó vagy sajka összeállításán, majd valami lelkében megfogamzott új eszme keresztül vitelén fáradozik; s czéljai elérésében törhetlen erélyt mutat. Természetes, hogy a nép erkölcsi jelleme mélyen a császáré alatt áll; de kétségtelen, hogy Mtéza kiváló tulajdonainál és hatalmá-

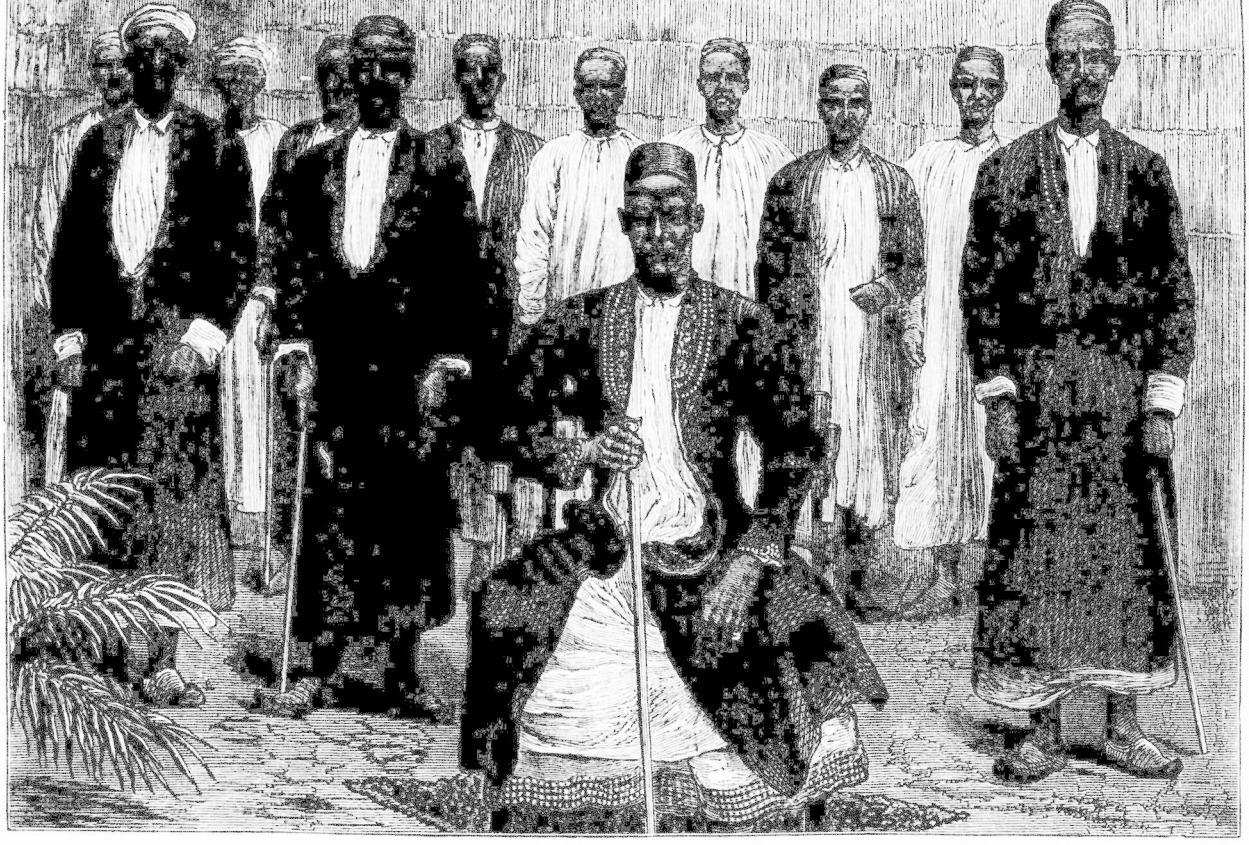

2. Mtésa császár és tanácsosai.

nál fogva épen arra van hivatva, hogy felvéve a keresztséget, népe között a keresztény czivilizáczió magvait elültesse.

Egészen más a benyomás a melyet Közép-Afrika azon népeinek szemléleténél nyerünk, melyeket az európai czivilizáczió eddig meg sem közelített. Ily törzsek laknak a Tanganika tótól nyugatra a Kongo vagy Livingstone folyam középfolyásánál. Stanley volt az első fehér ember, a ki lábát földjükre tette, s szokásaikkal megismerkedett. És nem találta őket sem államszervezetnek, sem bizonyos ipari ismereteknek teljesen híjával; sőt többen közülök maguk között kifejlett cserekereskedést is folytatnak.

Legközelebb a Tanganika tóhoz találjuk *Ugaha* és *Ubudzsve* tartományokat. E tartományok népe szelíd és szeretetreméltó, gabonájukat olcsón és minden feltünő lárma nélkül adták el az expediczionak, viselkedésük ment attól a szemtelen tolakodástól, mely a vadakat jellemzi. — Kiváló előszeretettel viseltetnek a szobrászat és esztergályosság iránt. Fából különböző szobrokat faragnak, melyeket falujokban bálványképen állítanak fel. Ajtóikon emberi arczokra emlékeztető faragványokat láthatni, sőt a közeli erdők fáin is vannak faragási kisérletek. Az Ubudzsve melletti *Uhombóban* a faluk alacsony kúpalakú fűkunyhókból állanak, melyek a község köralakú gyülőhelye körül vannak csoportosítva. A köralakú tér közepén három-négy, kettős fügefát ápolnak, ezek árnyékában tartják az előljárósági tagok gyüléseiket, s ezek kérge szolgáltatja az előljáróság ruházatát. A kunyhók ajtónyílása alig háromnegyed méter magas. Az emberek itt rútak, mezítelenek, de résztvevők és tanulékonyak, a föld a természet minden kincseivel meg van áldva.

Manyema népe a Kongó vidékének legszebb és legmíveltebb törzse, kezdetleges míveltségük Uganda népének műveltségére emlékeztet. Falvaikban a kúpalakú kunyhók helyett négyszögletes lapos fedelű házakkal találkozunk (3. kép). Fűből szőtt finom szövetek tömegébe burkolódznak, főnökeik tollakkal felcziczomázott fejdíszt viselnek, a hajzat hátulsó részére és fülök mögé apró gombokat, vagy iszapdarabkákat aggatnak; a nők dús hajzatuknak könnyű nádból készült, s a haj közé font állvány segítségével női kalapra emlékeztető kinézést adnak, s hátul dús fürtökben lógatják

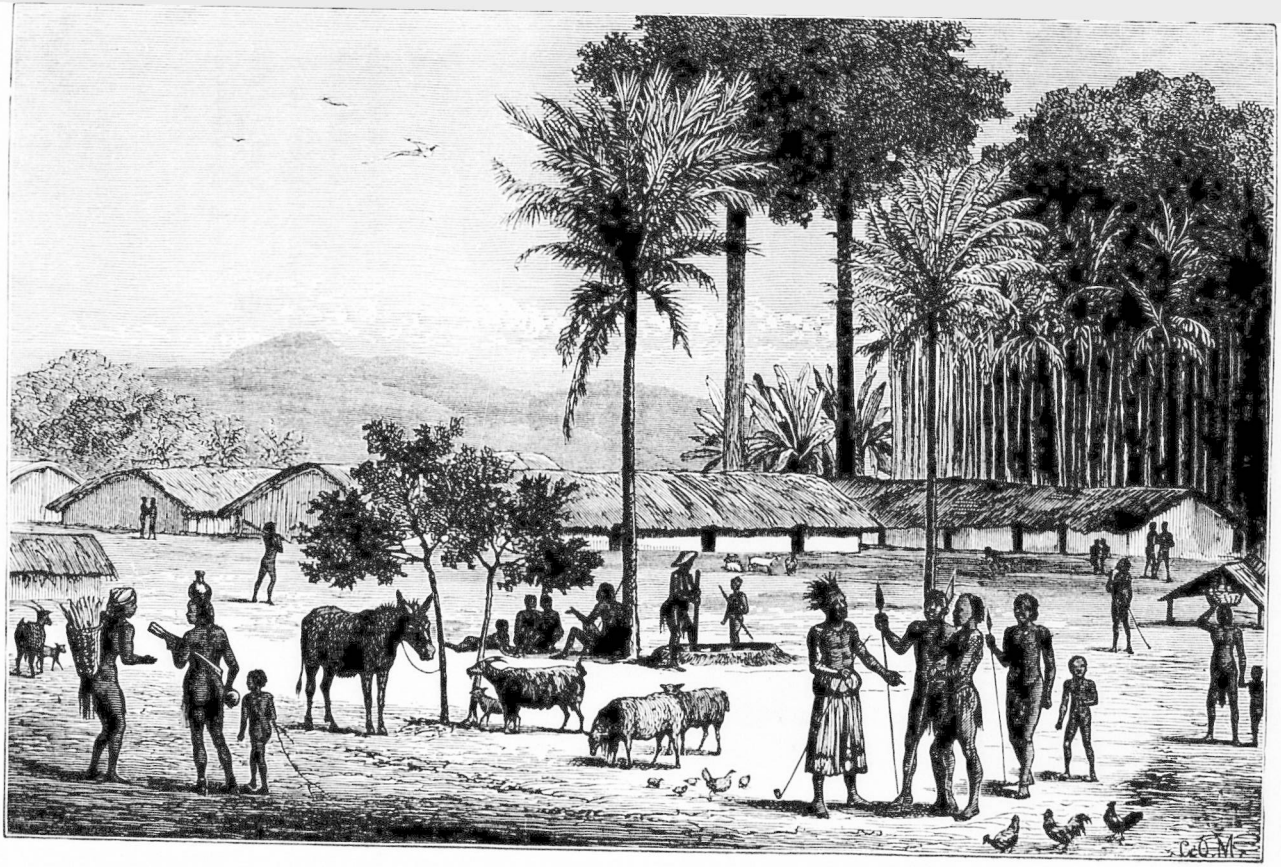

3. Falu Manyemában.

le. Az életszükség kielégítéséről a nők gondoskodnak; a nap minden órájában lehet őket látni nagy fűzfa kosarakkal a fejükön, hogy a faluból távozva halat fogjanak a folyókból, vagy fát szállítsanak haza az erdőkből. A faluban tanácskozásokra külön ház áll; a házak két, sőt több szobából állanak, s lakóik a tömött agyagfalakat és a jól levert talajt elég tisztán tartják; kéményük nincsen, s ezért a tetőzet a füsttől fényes fekete. A ház butorzata csupán csak tálak, kosarak szóval az élelmi szerek eltartására szolgáló eszközök és fegyverekből áll. Az élelmi szerek olcsók, váltópénzül a kauri szolgál.

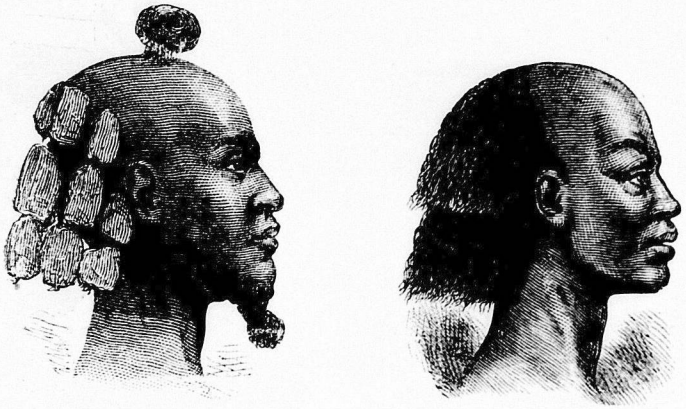

4. Manyemai benszülöttek.

A Manyemák földén túl valóságos őserdők, rengetegek kezdődnek. A kereskedésről messze földön hires *Nyangwe* az utolsó pont a hova még nehány zanzibari kereskedő elkerült és megtelepedett. S ez úttalan vadonokban számos emberevő törzs között olyan népek élnek melyekre foglalkozásaikat készítményeiket illetőleg, meglepetéssel tekinthetünk, mert sok tekintetben más jobb viszonyok között élő rokonaikat is felülmúlják. *Ureggában* (hol igen gazdag érczhegyek vannak,) olvasztó kemenczék és kovácsműhelyek találhatók. Az olvasztó kemenczék fuvókészülékekkel állnak összeköttetésben, melyek oly erős légáramlatot idéznek elő, hogy bugásuk 1000 méternyire is elhallik (5. kép). A kovácsműhelyben vasból kalapácsokat, késeket

szekerczéket, kardokat, láb- és karpereczeket stb. készítenek. Készítményeik tökéletessége fejlettebb szellemi képességekre vallanak. A házias élet bensőbb viszonyára vall az, hogy padjaik, 2—3 személyre való ülőhelyeik vannak, holott Közép-Afrika majd minden népénél szabály, hogy mindenki a maga székén ül. E padokat nagy ügyességgel vagy vizinádból fonják, vagy puha fehér fából faragják.

Ureggának és a vele szomszédos területeknek lakói mit sem tudnak szomszédaikról s azok területéről, szomszédaikat jó for-

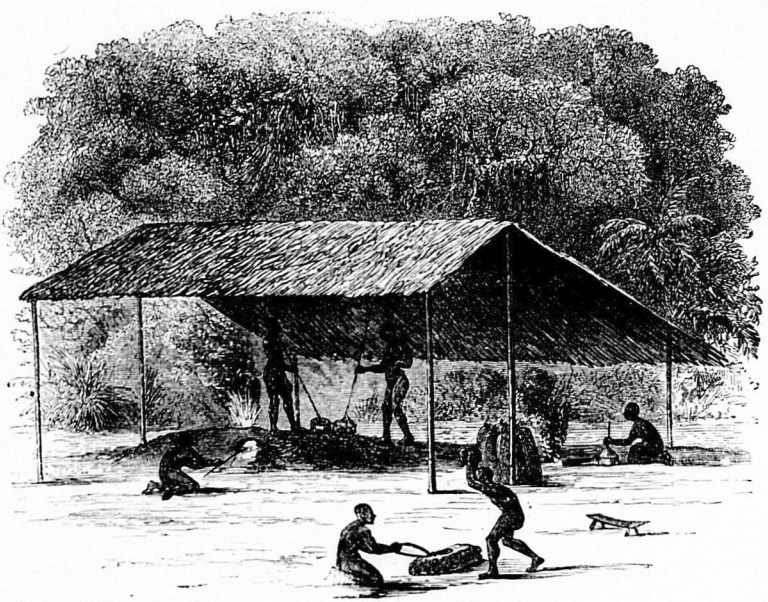

5. Olvasztókemencze Ureggában.

mán csak csatározásaikból ismerik. A legtöbb törzsnek fogai, «uralkodó szokásból» hegyesre vannak ráspolyozva s házaik diszítését állításuk szerint *soko-majom* koponyák képezik, a Stanley által Európába hozott *majom-koponyák* azonban Huttley mérései szerint *emberkoponyáknak* bizonyultak be, bizonyságául annak, hogy az őserdő lakói itt-ott *emberevők*.

Az óriási, mintegy 6000 kilometernyi hosszú Kongó folyam mentén sok barátságtalan vad harczias fajjal találkozott Stanley,

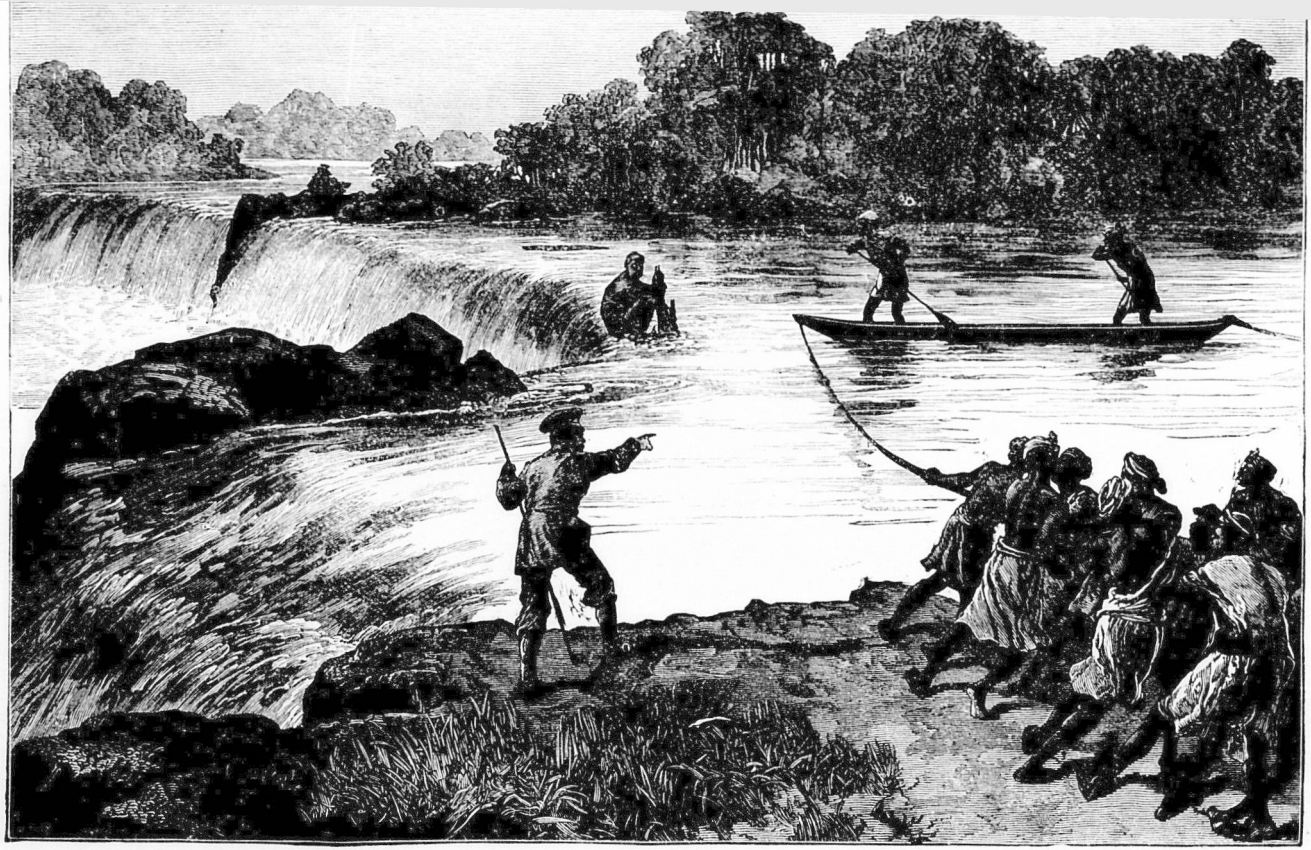

6. Zugatag a Kongo felső folyásánál.

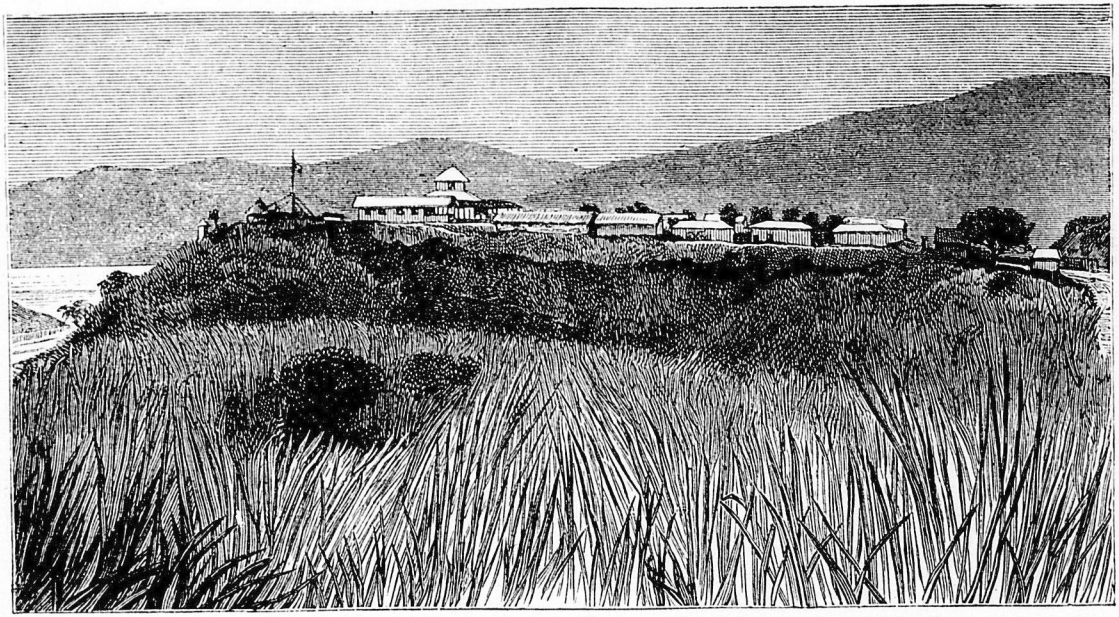

7. Vivi, európai telep a Kongo alsó folyásánál.

de közöttük egy sem volt olyan, mely házi eszközeik s fegyvereik és csolnakjaik (kanoe) készítésében bizonyos fokú ügyességet ne tudott volna felmutatni. A törpék, *Vakumák* a hangok tökéletesebb kiejtésében tünnek ki, az *Aruvimi* (Kongóba ömlő folyó) emberevő partlakói fegyvereik s házi eszközeik *szép díszítése* által keltenek figyelmet... E népeknek jól készült kanoeik, s kitünő lándzsáik vannak s egy köztük és az expediczió közt kifejlődött heves ütközetben, (mely az expediczió győzelmével végződött) számos jelét adták ügyességüknek és bátor természetüknek, innen kezdve valóságos vesszőfutás volt a folyamon az expediczió utazása, vesszőfutás a vadak fegyverei között!

A folyam maga is sok küzdelemre adott okot, kivált felső folyásánál és torkolata felé. Hét óriási zuhataggal találkozott az expediczió a folyam felső folyásánál (6. kép), s még többel a torkolata felé. A folyamnak ezt a részeit a szárazon kerülték meg, szárazon czipelve tovább az európai sajkát s az afrikai kanoekat; mindemellett több ember lett a zuhatagok áldozatává.

S ez óriási erőfeszítések, melyekkel az expediczió útját befejezte, óriási eredményeket hoztak létre. Alig pihente ki ugyanis Stanley Európában ezen utazás fáradalmait, az «*Afrika társaság*»*) felszólítására 1879-ben 140 zanzibári négerrel ismét elutazott Zanzibárból a Kongó torkolatához, hogy ott a művelődés terjesztésére szükséges állomásokat megalapítsa. A legelső ilyen állomás *Vivi* (7. kép), melyet Stanley a Kongó torkolata felé a hajózást gátló zuhatagoknál szervezett. Innen utat építtetett addig, a hol a folyón legalább kis csolnakokkal szabadon lehet hajózni, e hajózható vízi út elején szervezte a második állomást, *Isanghilát*. A második nagy vízesés mellett 1881-ben *Manyanga* állomást létesítette, innen 150 kilométer hosszúságban utat készíttetett, s ez út végén a Stanley poolnál, honnan kezdve a Kongó egész felső folyásáig hajózható, 1882-ben egy negyedik állomást szervezett, melyet a belga királyról Leopoldsvillnek nevezett el. Stanley állomásait dombtetőkön építé, s e hadászati

*) A nemzetközi «*Afrika társaság*» a földrajzi tudományok fejlesztésére s különösen Közép-Afrika kikutatására és czivilizálására, Lipót belga király védnöksége alatt alakult.

szempontból is fontos poziciókúl a környék legszebb pontjait választá. Ez állomásokon, melyek száma azóta igen felszaporodott, (több mint 50 európai telep van már a Kongó vidéken, köztük a mi trónörökös párunkról neveztettek el: Rudolfsville és Stefanieville) meglehetősen európai módon foly az élet; mívelő hatásuk a benszülöttekre leírhatatlan. Háromszor akkora nagyságú terület, mint Magyarország, hódolt meg eddig a míveltségnek, s a felvilágosodás

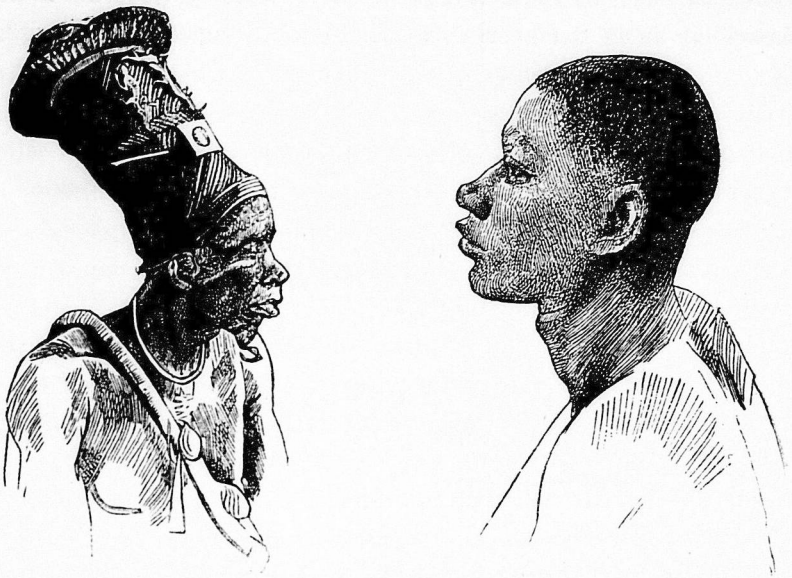

8. Benszülöttek az alsó Kongo vidékéről.

útja Afrika belseje felé ki van egyengetve. Afrika négerei, kik tíz év előtt lándzsahajításokkal üdvözölték az első fehér embert, ma már barátságos «Isten hozottat» mondanak az utazónak. A főnökök felvették a keresztény vallást, sőt sok helyen a nép is; kezdik ismerni a pénz becsét, eltanulják az európai mesterségeket és szokásokat. A Kongón ma már európai készítményű kis gőzhajók járnak, sőt újabban a négy első állomás között vasutat terveznek építeni; s valóban a czivilizáczió terjeszthetésére, ott a hol a folyam nem hajózható, első sorban erre van szükség, mert az erdőkön keresztül vágott

utakat a buja természet egy fél év lefolyása alatt bevonván ember-magasságú fűvel, teljesen megrongálja.

Stanleynek Közép-Afrika vadonainak felkutatásában hatalmas versenytársa *Brazza* gróf, ki 1882-ben a franczia kormány támogatásával észak felől közelítette meg a Kongót, s e folyam északi vidékén franczia gyarmatokat törekedett alapítani. Nem terjeszkedhetünk ki ez alkalommal Brazza elvitathatatlan érdemeinek méltatásába, messze vezetne ez; e helyett azon óhajtással zárjuk be ismertetésünket, bár sikerült volna a fentebbiekben Stanley lelkesült munkásságának az egész emberiségre kiható fontosságát feltüntetnünk.

NŐNEVELÉSI ESZMÉK A MÚLT SZÁZADBAN.

A Görög és Kerekes által szerkesztett és Bécsben megjelent «*Hadi és más nevezetes történetek*» című hirlap 1791. évfolyamának első felében be van mutatva egy ily című nevelési munka: «*Az asszonyi nem a XIX. században — álomi látás.*» Az van ott róla mondva, hogy a munka fordítás és kéziratban van meg. A fordító — a ki nincs megnevezve, valamint az eredeti szerzője sem — egy részletet küldött volt belőle az említett lapba, közzététel végett, oly czélból, hogy «annak olvasása által felindíttasson valamely jószivű magyar Mecénást azon munkának kinyomattatására, a mely nyomtatásban nem fogna többre menni valami 8 árkusnál.» A szerkesztők csakugyan ki is nyomatták lapjokban a beküldött töredéket, a XIII. részt, mely a «Tanítás»-ról szól.

Tudomásunk szerint, az egész munkának megjelenése jámbor óhajtás maradt; de az említett töredéket is elég érdemesnek tartjuk arra, hogy mint a nőnevelésre vonatkozó régiséget olvasóinkkal megismertessük s némileg megrövidítve szóról szóra közöljük.

Igaz ugyan, hogy a munka nem a sajátlagos magyar viszonyokból fakadt, s a benne fölemlített nevelési hiányok nem mind vonatkoztathatók a mi középosztályunkra, inkább tán a nagyvárosi lakosságra, vagy az európai áramlattal inkább úszó felsőbbrangúakra: mindamellett érdekes és tanúlságos olvasni belőle, hogy milyennek látta egy múlt századbeli gondolkozó író (ki, mint a fordítás egy pár germanismusából s a magyar szöveg közé ékelt pár német szóból következtethetjük, német volt) képzeletében, *álmában*, a XIX. századbeli megjavúlt nőnevelési viszonyokat. Már magából a töredékből is látható, hogy az író jól ismerte az

emberi lelket, s józan és nemes elvei voltak. Szép formában közlött s fontos életigazságokat tartalmazó fejtegetései tehát nemcsak neveléstörténeti, hanem általános érzékkel is bírnak, s olyanok, melyekből ma is sokat lehet tanúlni. — Álomlátásának előadása közben olykor-olykor, mintegy párbeszédes alakban, megszólaltatja az író a maga korabeli *valót* is, enyelgő, tréfás közbeszólásokkal. E közbeszólások a régi nyomtatásban a lapok alján, vonal alatt vannak elmondva; mi térkimélés tekintetéből zárjelek közt a szövegbe igtatjuk. — A mi pedig magát a fordítást illeti, abban, leszámítva pár idegenszerűséget s az *ik*-es igék némi elhanyagolását, oly zamatos magyarságot találunk, a minőt hiába keresünk újabb irodalmi termékeinkben. De lássuk már magát az érdekes régiséget:

Az asszonyi nem a XIX. században. — Álomi látás.

XIII. Rész. *A tanitás.*

Önmagától értetődik az, hogy fő gondunknak kell lenni gyermekeinket keresztényekké nevelni, s a vallásbeli tudományokban elméjek tehetségéhez illendőképen oktatni. Nem úgy festjük mi a Teremtőt ő előttök, mint rettenetes Istent; hanem mint végtelen jóságot, számtalan világok atyját, minden jóknak kútfejét. E szerint oktatjuk őket napról napra, világosítjuk elméjeket, és szívöket minden nemes erkölcsök lakhelyévé teszszük. Ennekelőtte vagy igen szabad gondolkozásúak vagy igen bigottak voltak, a mint halljuk, az asszonyi személyek; mi őrizkedünk ezektől, hogy se vallástalan, se pedig vakbuzgó asszonyokat ne neveljünk. — Minél több szánakozást érdemlő tárgyakra teszszük őket figyelmetesekké; minél érzékenyebbekké tehetjük szíveiket: annyival közelebb jutunk czélunkhoz. [Micsoda különbség! A mostani asszonyi személyek hideg vérrel nézik a vadak kegyetlen viaskodását (Hetzen der Thiere), és a véres szomorú játékokat szinte úgy. Mely igen érzékeny teremtések!] Az érzékenység * forrása minden erkölcsöknek. Az érzékeny lyánykánál nem lehet drágább kincse a férfinak.

* Most így mondjuk: a jóra es nemesre való *fogékonyság.*

Mire megy a gondolkozó férfi az érzéketlen asszonynyal? (Legyen philosophus, mint sok mostani férfiaknak kell lenni.) A világnak legszebb, legszívrehatóbb történetei mindegyek előtte; ezek iránt, szinte úgy mint férje iránt, érzéketlen. Az érzékeny szív előtt minden gyönyörűség. Nyájasságra, háladatosságra nyit neki útat az egész világ. Mindenütt a Teremtő jótevő kezeit csudálja; a föld terméseiből annak ajándékát gyűjti; asztalát annak köszöni; annak oltalma alatt nyugszik le, és csendes, nyugodt felébredését is attól veszi. Érzi annak tanításait szerencsétlenségében; boldogságában kegyelmességét. (Mi nálunk ezekről igen keveset tudnak, vagy semmit sem akarnak tudni. A közönséges megjegyzés ez: «A kenyér jön a zsemlyéstől, a hús a székből, a pénz a bányából. Télben hideg, nyárban meleg.) — Már a gyermekek is érzik, mihelyt csak egy kevéssé tudnak is ítélni, mire legyenek rendeltetve. Ez * azon kőszirt, mely annyi hajótöréseket, tévelygéseket okozott. A leánykáknak csak akkor akarta az ember tudtokra adni, miért vannak a világon, mikor már igen is tudták. (Elég kár!) Mi idejében megmondjuk nekik, mi a kötelességök; de ezt az oktatást a nemes erkölcsnek józan képzelésével öntjük beléjök; szivökre adjuk, hogy mindent, valami az illendőséggel és a szép magaviseléssel ellenkezik, útáljanak.

Majd csaknem szükségtelen azt előhozni, mely igen igyekszünk azon, hogy a leánykák írni, olvasni rendszerént és gyorsan tudjanak. Szegény eleink azt tartották, hogy nem szükség a leánykáknak írni tudni; elég, ha könyvből imádkozhatnak. — Nálunk valamint a férfi-, szintúgy a leánygyermekeknek is vagyon, még pedig minden helységben, oskolájok. A tanitók nem köszörűsből, vargából, asztalosból stb. lett kántorok; hanem tanúlt és királyi véd alatt levő személyek, kik, nem levén egyéb kötelességök, tökéletesen folytatják hivataljokat. A mi leánykáink 6 esztendős koruktól fogva míg a 12-ik esztendőt el nem érik, járják az oskolát; azalatt az írás és olvasás mellett egyebet is tanúlnak: tanúlnak helyesen írni; tanúlnak historiákat s erkölcsi tudományokat, külö-

* Illetőleg: ennek nem tudása.

nösen pedig számadást; mivel nem czifra báboknak, hanem jó gazdasszonyoknak neveltetnek, kik a házi költségeket, jövedelmeket rend szerint feljegyzik; azokról, ha férjök úgy kivánja, számot adnak.

A jó erkölcsi tulajdonságok szentek előttünk, s mi azokat a legszorosabb értelemben megkivánjuk. *A rendtartás, csinosság, mértékletesség, takarékosság, józanság* a mi lyánykáink sarkalatos törvényei.

Ezekhez idejekorán szoktattatnak, hogy mindezen tulajdonságok végtére természetté váljanak bennök. De gondolhatni-e a világon valami rútabbat, mint a gondatlan, tisztátalan, mértékletlen és tékozló asszony? Mi önnön s maradékaink ellenségei lettünk volna, ha el nem törlöttük volna ezt az emberi boldogság nagy akadályát.

A mi mostan élő asszonyaink és lyánkáink a legjobb szakácsnék. (Ismét egy példája a XIX. századi asszonyi nem érdemeinek.) Nem azért, mintha mindent magok főznének; hanem hogy parancsolni tudnak, itéletet tehetnek az étel mineműségéről s a cselédnek meg tudják mondani, hol és miben hibáztak. (Igazság szerént egy lyánkának se kellene addig a férjhezmenést megengedni, míg annak tanúbizonyságát nem adja, hogy a házi gazdasszonyság folytatására alkalmatos. Minden pap megyéjében nehány értelmes asszonyokat kellene választani, kik erre vigyáznának; és míg ezektől a pap írást nem látna, addig senkit se merne megesketni. Nemsokára alkalmasabb asszonyaink lennének.)

A mi lyánkáink varrásbeli munkáik megannyi kis remekek. Az asszonyi foglalatosságoknak minden egyéb részeit is meg kell tanúlniok, hogy annak idején magokon segíthessenek.

De ezeken kívül nem mulasztjuk el őket azokra is oktattatni, a mik az ő velök való társalkodást kedvessé teszik, t. i. a muzsikára és a tánczra. Lelkeiknek nagyobb kimíveltetése végett oly könyveket adunk kezeikbe, melyek egyszersmind gyönyörködtetnek és oktatnak. Különben sincsenek már most olyan íróink, kik azon törekednek, hogy a gonoszságnak csábító képet adjanak, lest vessenek a jó erkölcsnek és kigyókat rejtsenek a virágok alá; — mi

azokat az emberi boldogság rontóinak tartanánk és gyűlölséggel s átokkal büntetnénk.

Ha lyánkáink férjhez menetöknek idejét elérték, akkor a szülék minden figyelmetességöket arra fordítják, hogy őket érdemes jó feleségekké tehessék. Megengedjük nekik az ifjakkal való társalkodást; de csak azokkal, a kiknek nemes gondolkozásuk s jó erkölcsük tudva vagyon előttünk. — Előre megmondjuk nekik mindazokat, a miket tudniok szükséges, hogy a világnak minden csábításai is őket meg ne tántoríthassák. — Őrizzük őket, hogy a mulatságokkal való visszaélés és az élet módjában való vigyázatlanságuk által külső kellemetlenségöket el ne veszítsék. (A mai időbeli lyánkák negyed része a rendetlen táncz által rontja el magát.) Azonban arra is megtanítjuk, hogy a testi szépség egyedül az érdem és az illendőség által éri el a tökéletességét; továbbá, hogy mely igen boldogtalan az a lyánka, ki csak addig tetszik, míg néma, és mihelyt száját felnyitja, azonnal megútáltatja magát. Oktattatnak a szép és erőltetés nélkül való erkölcsi tulajdonságokban, és alkalmatosakká tétetnek arra, hogy kellemes beszélgetésekkel mulathassák a velek társalkodókat; fecsegők azonban ne legyenek. (A XVIII. százban ezt a tudományt nem messze vitték.) Elvezetjük őket a külső társaságokba, s a mi jó azokban, megismertetjük velek; meg nem engedjük azonban, hogy azoknak minden módijokat kövessék. Az az öltözetnek legkiesebb neme, mely az egész termetet kimutatja. (Nem tudok rendkivülvalóbb módit, mint az abroncsos ruhák voltak, melyeknek a házak kapui is keskenyek valának. De hála a jó ízlésnek, már ezeket is számkivetésbe küldötték asszonyaink!)

Ha a leány megigérte már a férfinak az összekelést s az esketés ideje közelget, akkor az anya, egy oly szerencsés órában t. i., melyben a szív minden érzékenyítő, beható tárgyak előtt nyitva áll — külön veszi leányát és ilyforma intéseket tesz hozzája: «Leányom! te már menyasszony vagy — s most lépsz életednek legfőbb helyére; halljad az én oktatásimat és kövesd azokat: Az a szerelem, mely a házasságot szerzi, rövid ideig tartó; de okosság által a legtartósabb barátsággá változhatik, oly barátsággá,

melyet csak a halál ronthat el. Ezentúl férjed legyen szívednek egyetlen egy foglalatossága. Az iránta való magadviselése tetsző legyen minden magadmegalacsonítása nélkül, nyájas hizelkedés nélkül és mérséklett, félénksgé nélkül. Úgy nézd őt mint férjedet, mint istápodat. Tanuld ki természetjét s ahoz alkalmaztasd magadat. Ne avatkozz az ő foglalatosságaiba. Ha rossz kedve van, igyekezz őt megvidámítani; hogyha pedig első igyekezeted el nem érte czélját, hagyd békével, különben még jobban fel fognád bosszantani. A férfiaknak különös természetök vagyon. — Ne kivánj több költséget ruházatidra, mint a mennyi jövedelméből kitelik; és ne ásítozz arra, a mire szükséged nincsen. — Kerüld az oly asszonyok társaságát, kik — ha még most is találkoznának — férjükről rosszat beszélnek; azok mind alacsony lelkű teremtések. (Ha ennek teljesedni kellene, úgy sok ismeretségeknek szakadna végök s egyszersmind az asszonyi mulatságok közül egy megszünne.) — Csinosan és rendesen tartsad házadat: szíves légy cselédidhez: a cselédek, szolgák szinte oly emberek, mint az urak. — Ha gyermekekkel áld meg az Isten, azokat el ne kényeztesd és magadra ne szoktasd. A legfigyelmesebb előrenézéssel neveld őket: a neveléstől függ az ember boldogsága.»

Minekutána már a leányból asszony lett, akkor az anya előbbi oktatásához még azokat teszi, melyekről addig, míg leánya hajadon volt, nem oly világosan szólhatott. Már most két asszony beszél egymással, barátasszony a barátasszonyával: «Számtalan ifjak seregéből lépett ki, úgymond, a te férjed s tégedet magáévá tett. A te tulajdon szíved választotta őtet. Összekeléstek már megesett, és ezt úgy nézzed, mint oly forrást, melyből éltedben boldogságodnak legnagyobb mértékét merítheted. Kapcsold őt hovatovább erősebben magadhoz, nem egyedül külső kellemetességeddel, hanem a vele való legnyájasabb egyetértéssel. A te boldogságod a legingadozóbb lábon áll, ha külső szépségeden kivül egyéb istápja nincsen. — Ha ezen kivül semmit se találnak rajtunk férjeink, mely igen szomorú állapotra jutnánk annak elvesztésével! Hogyha pedig szívünknek nemessége az, a mi előttünk érdemesekké teszen, úgy hozzánk vonzó szerelmök éltünknél is tovább tartandó

Minden magát előadó alkalmatossággal adjad példáját nemesen gondolkozásodnak. Igazán és változhatatlanúl szeresd azt, ki téged nemünknek számtalan személyei közűl kiválasztván, magáévá tett. — Útáld valamint most, szintúgy életed fogytáig az ellene való hűségtelenséget.»

«Egy nemesen gondolkodó férfi se fog rajtunk kegyetlenkedni; tekintetbe fogja venni gyengén lett alkottatásunkat és annak mértéke szerint fog velünk bánni. De a nemesen gondolkozó asszony se felejtse el a férjet il ető nyájas tiszteletet. Ennek azt kell kívánni, hogy férje minden polgártársai szemében tisztelet tárgya legyen, és arra nézve ő adja meg neki legelőször is a tiszteletet. Haszontalan óhajtja azt, hogy férjét barátjai tiszteljék, ha maga csak imígy-amúgy bán vele. Ő a háznak feje, ő neki kell az azt illető minden gondoskodásban leginkább részesülni, az azt fenyegető veszedelmeknek ellentállani s azt fentartani; azért őt illeti a legelső hely a háznál. Inkább szolgálna gyalázatunkra mint becsületünkre, ha a férjeinken való uralkodással dicsekednénk. Az által őket valóságos bolondoknak hirdetnénk ki; és avagy nem szégyenelnénk-e bolondok feleségei lenni? Az az asszony, a kinek férje közönséges megvettetésben él, mindig együttszenvedi azon gyalázat terhét; mi módon igyekezhet tehát azon, hogy férjét útálatossá tegye? Hagyd úgy tehát ezt az állapotot, a mint a természet rendelte, és a mint jól is vagyon, hogy t. i. a férj legyen első a háznál. Ő gondolja ki a munkát, ő rendelje, végezze; te pedig légy segítségére, a mennyiben erőd s tehetséged engedi. — Ne légy házatok iránt szorgalmatoskodó férjed mellett olyan, mint egy here; hanem a miben illik s lehet, te is viseld a ház terhét. — Ha hirtelen haragú talál lenni férjed, igyekezz felgerjedéseit csendesíteni, de természetes szelídséggel. Ne úgy támadd meg, mintha uralkodni kívánnál rajta. Hamar fellobbanó indulatjáért meg ne útáljad érdemeit, sőt új indító okot végy abból becsülésére, ha látod, hogy csakugyan tudta tüzét mérsékelni, midőn te szolgáltattál neki valamely bosszúságra alkalmatosságot. — Azért van a mi nemünk, hogy örömöt s életet eszközöljön a világban. Oly boldogságot tapasztaltass annakokáért férjeddel, a veled való élésből

hadd győzettessék meg saját tapasztalása után, hogy az asszonyi nem megfelel valósággal a maga létele czéljának.»

«Úgy vagyunk alkotva, hogy a nyájasság, nem pedig az indulatosság legyen természeti tulajdonságunk. Szemeink nem a mérges szikrázáshoz, hanem a szíveket nyerő édes pillantásokhoz vagynak készítve; valamint orczáink is nem a bosszúságtól való elpiruláshoz. Karjaink az ölelésre, nem pedig az erőszakoskodásra valók; de azonban oly erőt adott a természet ölelő karjainknak, mely a legizmosabb és gyakorlottabb bajnokét felülmúlja. Azokkal győzedelmeskedhetünk mi legillendőbben férjeinken. — Dicső és hasznos uralkodásra is juttat tehát minket maga az áldott természet, ha követni tudjuk s akarjuk: oly uralkodásra, melyből napról-napra inkább meg fogják ismerni érdemeinket s mind jobban-jobban általlátják, minemű kárt vallanának személyünktől való megfosztatásukkal. Úgy néznek bennünket, mint az ég legdrágább adományát, melynél mi lehetne nekünk nagyobb földi gyönyörűségünk.»

*

Eddig a töredék. . . . És vajon beteljesült-e az álom, melyet a múlt századbeli író a nőnevelésnek a mi századunkban való fejlődéséről, előmeneteléről látott? Ha tekintetbe veszszük, hogy századunkban egész Európaszerte mily nagy hatású mozgalom fejlődött ki e téren, különösen a felsőbb leányiskolák felállítása által, azt kell mondanunk, hogy az álomlátás, legalább részben, teljesült; sőt a 6—12 éves leányok iskolázásának, a tantárgyak szaporításának, az okleveles és az állam védelme alá helyezett tanítók alkalmazásának megjövendöléseért valóságos jósnak kell tartanunk, még a mi hazai viszonyainkat illetőleg is, azt az álomlátót. De mégis csak részben teljesült az az álom. Inkább csak az értelmi, mint a kedélyi nevelést, s inkább csak az elméleti, mint a gyakorlati tudást illetőleg. Az oly anyák, kik az álomlátó által elmondott oktatásokat adnak serdülő, férjhez menendő és férjnél levő leányaiknak s az ott elmondott élettani elveket követik a nevelésben; az oly leányok, kik a gyakorlati háztartásban annyira otthon vannak, mint a múlt századbeli író álmában látta, még a XIX. század vége felé is inkább kisebbségben, mint többségben vannak közöttünk. Általában pedig a kedély nevelésének, a vallásos és erkölcsi nevelésnek az a képe, melyet a múlt századbeli iró mi közöttünk megvalósítandónak álmodott, még mindig nem öltött testet sem iskolai, sem családi nevelésünkben; s e tekintetben nekünk is az álomlátáshoz kell folyamodnunk, ha azon eszmét, mely felé törekszünk, megvalósulva látni akarjuk!

Közli: Komáromy Lajos.

A MAGYAR NYELV TANÍTÁSA

AZ OSZTOTT ELEMI NÉPISKOLA NÉGY ALSÓ OSZTÁLYÁBAN.

A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1882. év január 1-én az állami tanító- és tanítónőképezdék igazgató tanácsaihoz egy fontos rendeletet bocsátott ki, melyben a többek között a következők is foglaltatnak: «A népoktatás ügyének súlypontja a tanítóképzésben és így a tanítóképző-intézetekben keresendő; de viszont a tanítóképezdék munkájának sikeréről nem magukban ez intézetekben, hanem az elemi iskolákban, hol a képezdékből kikerült tanítók működnek, kell az itéletet keresni, mint a hogy a fát gyümölcséről lehet megismerni. Ha már a képezdei oktatás eredményét a tanítók módszerében s annak sikerében az elemi népiskolákon vizsgáljuk, arra az általános tapasztalásra jövünk, hogy még az újabb, már a jelenlegi tanítóképezdékből kikerült tanítók és tanítónők nagyobb része is több súlyt fektet a népiskolai tantervben kijelölt elméleti tantárgyak rendszeres kézikönyv szerinti előadására, mint magára az értelmes olvasásra és az olvasható tiszta irás gyakorlatára, s az által gondolatainak, pl. egy egyszerű levélben, világos és szabatos kifejezésére, a legegyszerűbb fogalmazás képességének elsajátítására».

A miniszteri rendelet ezen szavaival igen szép összhangban van az elemi iskolák tantervében a magyar nyelvtanra vonatkozó bevezető rész, mely szerint: «Az elemi, különösen a népiskolában az anyanyelvtanbeli oktatásnak nincs egyéb czélja, mint az, hogy megtanuljon a gyermek szabatosan beszélni, helyesen írni, a mások beszédét és irását biztosan és tisztán megérteni. Az olyan tanító igen nagyon eltévesztené czélját, ki az elemi népiskolában a nyelvtan szabályait elvontan és rendszeresen tanítá és a tanuló

idejét a szóragozás meddő tanulására és annak alkalmazás nélküli sikertelen felmondására fordítaná.»

Ime e két különböző időben kiadott rendelet egybehangzóan mutatja, hogy a magas közoktatási kormány intenciója szerint is a népiskolai anyanyelvi oktatás főczélja: az értelmes olvasás, olvasható, tiszta irás s a gondolatoknak szóval és irásban való helyes kifejezése, tehát a legegyszerűbb fogalmazás. De nemcsak a miniszteri rendelet mondja ezt, hanem a gyakorlati és elméleti pedagogia is teljes megnyugvással elfogadja és szentesíti ezen itt kifejtett czélt.

Az anyanyelvi oktatás czélja ekképen minden kétséget kizárólag meg levén állapítva, csak annak meghatározása van hátra, mi szükséges okvetlenül ezen czél elérésére, mily úton lehet legbiztosabban és legrövidebben a kitüzött czélhoz eljutni.

Olvasás, irás és fogalmazás: mind a három főképen gyakorlati tudomány, tehát csak tartós gyakorlat által sajátítható el. Minthogy pedig az olvasás és irás tanításáról ez alkalommal nem szándékozom szólni: csak azt fogom vizsgálni, vajjon a szokásos magyar nyelvtani tanítás népiskoláinkban megfelel-e a kitüzött czélnak, s ha nem, milyennek kell lennie ezen tanításnak?

Miként az előbb mondottakból következik, a nyelvtan tanítása a népiskolában csak eszköz azon főczél elérésére, hogy a tanuló gondolatait szóval és irásban meglehetős szabatossággal és világossággal ki tudja fejezni, vagyis hogy az egyszerűbb fogalmazásban, pl. levélirásban kellő jártassággal birjon. Az a kérdés már most, hogy ezen czél elérésére szükséges-e a népiskolai tanulónak mindazon alaktani és mondattani ismereteket elsajátítania, melyek a legelterjedtebb népiskolai magyar nyelvtanokban, pl. a Nagy László-félében foglaltatnak? Ahhoz, hogy valaki gondolatait egyszerűen és világosan ki tudja fejezni és le tudja irni, szükséges-e nélkülözhetetlenül ismernie az összetett mondatok minden faját, a jelzői, kiegészítői, határozói, alanyi stb. mellékmondatokat, valamennyi névragot s az alanyi és tárgyas igeragozás minden módját és idejét, szóval azt a rengeteg sok nyelvtani ismeretet, melyeket ma magyar tannyelvű népiskoláinkban széltében tanítanak?

Én ki merem mondani, hogy nem szükséges, és hivatkozom a gyakorlati életre, mely lépten-nyomon példákat szolgáltat arra, hogy sokszor az oly emberek, kik a különböző nyelvtani kategoriákról vajmi keveset hallottak, akár beszéljenek, akár irjanak, oly határozottsággal és biztossággal fejezik ki gondolataikat, mely becsületére válnék sok tanult embernek, ki éveken át rágódott a nyelvtan legsubtilisabb részein.

De tovább megyek s azt mondom, hogy a főczél, t. i. a fogalmazás szempontjából haszna is vajmi kevés ama túlságosan részletes nyelvtani tanításnak. Avagy van-e valami haszna az ilyenféle nyelvtani gyakorlatnak: «— szuronya hegyes. — orra veres. — magva kemény» stb.? (lásd Nagy L. Nyelvgyakorlókönyvének 21-ik gyakorlatát.) És vajjon mi haszna van a fogalmazás szempontjából annak, ha valaki ismeri is a mondatok, határozók, kötszók, ragok stb. minden fajtáját, és ha még oly ügyesen tud is irni «5 közös, 5 tulajdon, 5 érzéki, 5 gondolati főnevet» (lásd ugyanott 43. lap)? Azt hiszem, semmi más, minthogy a gyermekkel megutáltatjuk mindazt, a mi nyelvtan, s talán még édes anyanyelvét is. Ám a ki nem hiszi, hogy igazat beszélek, próbálja meg azon tanulóval, kinek nyelvtanulása csupán abból állt, hogy a nyelvgyakorlókönyv valamennyi példáit végig szenvedte, egy egyszerű levelet iratni: rögtön ki fog tünni, hogy a tanuló mozdulni sem tud, nem képes két-három mondatnál többet kiizzadni, s azokból is hiányzik a helyes összefüggés; szóval kitünik, hogy az elvégzett óriási munkának gyakorlati eredménye alig több a semminél.

Ha azt akarjuk, hogy növendékeink ügyesen le tudják irni gondolataikat, már jó korán szoktassuk őket a fogalmazáshoz, s lépten-nyomon gyakoroljuk őket abban. A fogalmazásnak ezen folytonos gyakorlata, ha teljes fokozatossággal és kellő ellenőrizés mellett történik, sokkal biztosabban elvezet a népiskolának e tekintetben kitüzött czéljához, mint a mondat- és alaktannak bármily részletes ismerete.

Mindezekhez még abbeli meggyőződésemet is kifejezem, hogy a 3. és 4. elemi iskolai tanulók nagy része nem is érti, sőt koránál

fogva nem is értheti azon sok és részletes nyelvtani tudományt, mely a használatban levő nyelvtani könyvekben eléje tálaltatik, hogy tehát még az a haszna sincs meg ezen nyelvtan-tanulásnak, hogy a tanuló beletekintvén a nyelv szervezetébe, értelme gymnastizálódnék. Szótanulás biz az legnagyobb részt, és semmi egyéb.

Igen-igen figyelemre méltó és tanulságos, a mit nagynevű nyelvészünk Hunfalvy Pál legujabban megjelent művében, a «Nyelvtudomány és nyelvtanítás»-ban ide vonatkozólag mond. Ugyanis művének 141. lapján arról szól: «Kell-e általában bármi néven nevezendő grammatika a népiskolában?» és «fő eszköz-e a nyelvtanítás kezdő fokán a mondatelemzés?» Ime e kérdésekre a hirneves szerző véleménye: «Nyelvérzése (t. i. a tanulóé) és nyelvtudata nem zavarodik-e meg szükségképen, ha alany, mondomány, egyszerű mondat, összetett mondat, érzéki és gondolati főnév stb. stb. vad szók csöngenek a fülébe s terpeszkednek a szeme elé, neki, a ki még az olvasás mesterségét sem tanulhatta meg jól? Egy olvasókönyv, melynek darabjai a gyermeki felfogáshoz képest ki vannak válogatva, s oly tartalmuak, hogy a tanító magyarázata mind az erkölcsi érzést, mind a jó izlést, mind a nyelvi helyesség és szépség iránti fogékonyságot ébresztheti a tanítványban, nem jobban neveli-e majd a magyar nyelvtudást, mintsem a mondat kategoriáinak feszegetése és a grammatikai műszók megtanultatása? Ezek mellőztével pedig mennyi időt nyerne a tanító és tanítvány az olvasó-darabok megemésztésére s élő szóval és irással való kifejezésére? Én azt vélem, az ekképen oktatott tanítvány sokkal képesebb volna a gymnasiumi tanulásra, mint az olyan tanítvány, a ki már két vagy három évig a mondat különbségeivel s a grammatika műszavaival kínlódott, a melyek jelentését akkor nem foghatván fel, most már unalomból sem akarja többé megérteni. Nem tudom, nagyot vétek-e, ha kimondom, hogy «semmiféle magyar nyelvtan nem kell olyan népiskolában, melynek növendékei magyarul beszélnek».

Föltétlenül elfogadom a nagy nyelvész azon nézetét, hogy semmiféle magyar nyelvtan nem kell a magyar nyelvű népiskolá-

ban, sőt azon tanulókra nézve, kik középiskolákban folytatják tanulmányaikat, még a szorosan vett nyelvtani ismeretek teljes mellőzése is a népiskolában helyes és üdvös lehet, ha különben az olvasókönyv a fentebbi idézetben vázolt módszer szerint kezeltetik. Ámde a népiskola nem tekinthet csupán azokra, kik a középiskolákra mennek; neki a nép gyermekeinek nagy tömegével szemben külön czélja van. A népiskolai nyelvi oktatásnak főczélja az életben szükséges egyszerűbb fogalmazás elsajátítása. Nem mondom, hogy gyakorlat által e tekintetben a kellő ügyességre szert ne lehetne tenni, mert hiszen, mint fönnebb említém, sok példa van erre. De tagadhatatlan, hogy a legegyszerűbb irásbeli fogalmazvány készítésénél is szükségesek, vagy legalább igen hasznosak némi nyelvtani ismeretek. Azt hiszem, a nyelvtani ismeretek teljes mellőzése a népiskolában épen olyan túlzás lenne, mint a milyen túlzás a most divó nagyon is részletes nyelvtantanulás. Az igazság itt is valószínűleg középen van.

Lássuk tehát, mi volna azon tananyag, melyet az elemi iskola négy alsó osztályában — tekintettel a fogalmazásra — fel kellene dolgozni. Véleményem szerint elég volna a következő: *a)* Mondattanból: Az egyszerű puszta és az egyszerű bővített mondat, az összetett mondat, s annak egyes mondatokra való szétszedése, a mondatnak a két főrészre, t. i. alany- és állítmányra való szétszedése, s annak meghatározása, puszta-e az alany és állítmány, avagy bővített. — *b)* Az alaktanból: A főnév, melléknév, ige, számnév, névmás, igehatározó és esetleg a kötszó, indulatszó és névutó felismerése, az egyes- és többesszám, az ige három főideje alanyi és tárgyas ragozással, úgy az ikes, mint az iktelen igékre vonatkozólag, a melléknév fokai, a tőszó, rag és képző felismerése, gyökszó, képzett szó és összetett szó. — *c)* Hangtanból. A magán- és mássalhangzók megkülönböztetése, szótagolás. — *d)* Végre a helyesirás főbb szabályai és a főbb irásjelek használata.*

* Megjegyzem, hogy úgy az összetett mondat egyes mondatainak mint a ragoknak megnevezése fölösleges és czéltalan.

Ezen tananyag feldolgozására a következő beosztást tartom czélhoz vezetőnek:

I. osztály. A tanulók a beszéd- és értelemgyakorlatoknál rászoktatandók arra, hogy minden feladott kérdésre értelmesen, kerek egész mondatban s helyes szórenddel feleljenek, az irva-olvasásnál pedig arra, hogy a rövid és hosszú magánhangzók pontosan jelöltessenek.

II. osztály. A beszéd- és értelemgyakorlatoknak az I. osztály módszere szerint való tovább kezelése. A nyelvtanra kitüzött 2 órának első felében, tehát hetenkint 2 félórán át a beszéd- és értelemgyakorlatokban megbeszelt tárgyakról feltett kérdésekre karban vagy egyenkint való felelés, s ezen feleletnek azonnal írásba való foglalása. Pl. melyek a kutya testének főrészei? A kutya testének főrészei ezek: feje stb. Az ily fogalmazási gyakorlatok alkalmával megtanítandók a tanulók arra, hogy az írás kezdetén és pont után nagybetű irandó, hogy ha egy gondolatunkat leírtuk, pl. egy kérdésre megfeleltünk, a végére pont teendő, hogy továbbá a kérdést kérdőjellel jelöljük, ha pedig valamit elszámlálunk, az elszámlálás megkezdése előtt kettőspontot, s az egyes részek közé vesszőt teszünk, hogy az emberek, hegyek, folyók, tavak, városok stb. nevei nagybetűvel irandók, végre hogy a keményen kiejtett mássalhangzók kettősen irandók. Felveendő tananyag még a magán- s mássalhangzók megkülönböztetése, a szótagolás szabályai. A két nyelvtani órának másik felében diktandó-írás vagy másolás. Természeten elengedhetetlen ezen fogalmazási és írási gyakorlatoknak a tanító által otthon való átvizsgálása s a főbb, de csakis a főbb hibáknak az egész osztály előtt való feltüntetése.

III. osztály. A főnév, melléknév és ige fölismerése. Az olvasókönyvből czélszerűen kiválasztott olvasmányokon az egyszerű puszta és egyszerű bővített mondat ismertetése, a mondatnak a két főrészre, t. i. alany- és állítmányra szétszedése, annak meghatározása, bővített-e az alany- és állítmány, vagy nem. A számnév és névelő fölismerése, az egyes és többes szám, az ige 3 főideje, a melléknév fokozása, a szótő és rag fölismerése. Ezen itt

felsorolt tananyagnak feldolgozására elegendő hetenkint 2 félóra, a másik két félóra pedig diktandó- vagy ütenyírásra és másolásra fordítandó. A 4 nyelvtani órából fenmaradó másik 2 órán fogalmazás, melynek anyagául szolgáljanak az olvasási órákon megbeszélt olvasmányok természetrajzi tárgyai, a földrajzi órákon tanultak, egyes kis meséknek a tanító után való elmondása és leírása. Azonban mindenkor szükséges a főbb mozzanatokra vonatkozó néhány főbb kérdésnek a táblára való fölírása. Mindezen fogalmazási gyakorlatoknál újból is figyelmeztetendők a tanulók mindazokra, a mik a II. osztálynál felhozattak. A dolgozatok lelkiismeretes átnézése elkerülhetetlen.

IV. osztály. A III. osztályban tanúlt nyelvtani ismeretek fölelevenítése után az összetett mondat, annak egyes mondatokra való szétszedése, a névmás, határozó, esetleg a kötszó, indulatszó és névutó fölismerése, a mult idő jellemző ragja, a három főidő az alanyi és tárgyas ragozásban, tekintettel az ikes és iktelen igékre, a tőszó, rag és képző fölismerése, a gyökszó, képzett és összetett szó. A pont, vessző, kettőspont, kérdőjel és idézőjel használata. Ezen itt felhozott tananyag heti 2 félórán át ismét feldolgozható, a másik két félóra pedig diktandó- vagy ütenyírásra és másolásra fordítandó. A nyelvtani órákból fenmaradt másik két órán át fogalmazás, melynek tárgya legyen az olvasmányok és a földrajzi leczkék rövid leirása, egyes a gyermek előtt kedves jelenetek leirása és levelek. Figyelmeztetések oly irányban, mint a 2. és 3. osztályban, itt is lépten-nyomon szükségesek.

Az a kérdés már most, hogy a magyar nyelv tanításának ilyen berendezéséből minő előnyök származnak népiskolai tanügyünkre? Én a remélhető előnyöket a következőkben látom: 1. A magyar nyelvtan tanításának ezen itt kifejtett rendszere megfelel a népiskola természetének és czéljának, de másfelől megegyez a magas közoktatási kormány intencziójával és rendeleteivel is. 2. A tananyag tetemes megrövidítése elejét veszi a nyelvtan-tanítás által netalán okozott túlterhelésnek. 3. Az itt felölelt tananyag olyan, hogy azt a népiskolai tanulók koruk és fejlettségöknél fogva megérthetik, és hogy az a népiskolai anyanyelvi

okatás főczéljára, t. i. a fogalmazásra szükséges is, hasznos is. 4. Az ekkép vezetett tanulók kevesebb részletet fognak ugyan tudni a szoros értelemben vett nyelvtani ismeretekből, de azt, a minek az életben igazán hasznát veszik, t. i. a gondolataiknak szabatos és helyes kifejezésében való gyakorlottságot úgy írásban, mint szóval, mindenesetre elsajátítják; sőt erős a reménységem, hogy az ekkép előkészített tanulókat még a képiskolák is szivesebben fogadják. 5. Végre ilyetén anyanyelvi oktatás mellett elesik annak szüksége, hogy otthonra írásbeli dolgozatok adassanak fel, mi által a dolgozatok külső tisztaságának megőrizése, s általában e tekintetben a rend- és tisztaságra való szoktatás is könnyebben keresztül lesz vihető. De elesik még annak szüksége is, hogy az olvasási órák egy része írásra fordíttassék, a mi megint az olvasás nagyobb mérvű gyakorolhatása és az olvasmányok alapján való tárgyi ismeretek közölhetése szempontjából rendkívüli fontos és előnyös.

Hátra van még azon kérdés eldöntése, vajjon, ha a nyelvtan az általam kifejtett rendszer szerint taníttatik, szükséges-e a tanulók kezébe nyelvgyakorló könyv? Kimondom határozottan, hogy olyan, a milyeneket eddig használtak országszerte, nemcsak hogy nem szükséges, de sőt káros. Ott van az olvasókönyv, abban szemléltetheti a tanító mindazt, a mi nyelvtani tananyagúl felveendő. Nem fejezhetném be már is hosszúra nyúlt értekezésemet helyesebben, mint ha idézem erre vonatkozólag Hunfalvy Pál nézetét: «A mondatos nyelvtanok iszonyú kárt okoztak már a latin, szóval az idegen nyelvek tanításában; az anyanyelv tanításában szimplicziter eltiltandók.... Az anyanyelv tényeit a tanulóval kell megtaláltatni, rendeztetni: ámde «erre a hasznos, elmeélesítő foglalatosságra» az egyes mondatok nem valók, arra egész olvasó darabok kellenek».

Pásthy Károly.

GYAKORLATI TANÍTÁS.

KÉZIMUNKA: BEVEZETŐ BESZÉLGETÉSEK AZ ELEMI ISKOLA II. OSZTÁLYÁBAN.

A női kézimunka nevelő hatásánál, s gyakorlati fontosságánál fogva épen oly joggal képezi rendes tantárgyát az elemi leányiskoláknak, mint a számvetés, vagy írás-olvasás; azt hiszem, hogy ezt e folyóirat olvasói ép oly készséggel elismerik, mint a mily kétségtelenül egyetértenek velem abban, hogy a kézimunkatanítónak is ép oly szigorúan kell alkalmazkodnia azon iskolai törvényekhez, melyek a tanítási anyag terjedelmét és fokozatát meghatározzák, mint a többi tárgyak tanítóinak.

A kézimunka tanításnál is figyelnünk kell a tanításlan általános szabályaira. Itt is a könnyebbről megyünk a nehezebbre, az egyszerűről az összetettre; itt is az előmutatás, a megértetés az első, a begyakorlás a második fok; itt is arra kell törekednünk, hogy legyen a tanítás értelemfejlesztő; a tárgy a növendék természetéhez és fejlődési fokozataihoz mért; legyen gyakorlati; legyen esztetikailag és erkölcsileg képző, és vezessen önmunkásságra.

Szükséges még azonkívül, hogy a tanítás folytonos legyen, azaz, amint egész iskolába járása idején ír, olvas, számol a gyermek, úgy kössön, horgoljon, varrjon stb. minden osztályban, nehogy a már tanult munkanemet valamelyik osztályban nem gyakorolván, elfelejtse. Erről azonban más alkalommal. Most itt csak azt kívánom még megjegyezni, hogy a kézimunkatanítást csak kivételesen, azaz csak ott engedném az I. osztályban megkezdeni, hol a gyermekek a gyermekkertekből lépnek az elemi iskolába. A gyermekkertek, ha jól vannak vezetve kellőleg elkészítik

a gyermekeket a kézimunkatanulásra, a hol pedig ez az előkészület hiányzik, ott azt az I. osztályban kell pótolni. Az I. osztályban játszva bevezetvén a gyermekeket az iskolai életbe és munkába, a rendszeres munkaoktatás megkezdését a II. osztályra hagyjuk.

Sajnos azonban, hogy a gyermekkertek és óvodák nagy része nem felel meg teljesen azon várakozásoknak, melyet az elemi iskola hozzájuk, mint előkészítő osztályokhoz köt. Szerintem nem elég gyakorlati és nem eléggé felel meg a gyermekek természetének a legtöbb gyermekkert iránya. Nagyon is lenyügözik a gyermeki akaratot, nagyon is sok elméletet kevernek a játékhoz. A játékoknak sokkal inkább a való élet visszatükröződésének kellene lenni, mint a hogy ezt Fröbel valóban gondolta, mint én azt igen ügyesen gyakorolni láttam Köhlernél, Góthában. Itt a gyermekek sütöttek, főztek, söpörtek, mángoroltak, sodortak, fontak, kalapáltak; adtak és vettek; utaztak; vendégeket fogadtak; úsztak; másztak stb., s mindezt akkor, mikor ők akarták tenni. A napirend nem volt szorosan meghatározva, a tanítónő csak az akaratot, kedvet keltette fel arra nézve, amit cselekedtetni akart. Ily irányba óhajtanám én a gyermekkerteket terelni a kézimunkatanítás érdekében. Ha a kis lány a gyermekkertben vékony, vastag kötőtűt, horgolótűt, pamutot, czérnát, zsinórt stb. vásorol, s ezek használatát megismeri: igen sokban megkönnyebbedik a munkatanítónő munkája s nagyobb sikert érhet el az elemi 6 osztályon keresztül.

De még a legkedvezőbb előkészülettel bíró gyermekeknél is szükséges, hogy a tanítónő a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításánál, midőn az érzékeket s azok használatát tudatossá teszi, a kézimunkát is belevonja a beszélgetésbe. A tanítónő ügyességétől függ már ekkor kedvet és szeretetet költeni fel a gyermekben a kézimunka iránt. A beszéd- és értelemgyakorlatok vezérkönyve ilyen tárgyú beszélgetésre példát nem mutat fel, azért megkisértem itt nehány ilyen *bevezető beszélgetés* összeállítását.

Megjegyzem, hogy a tanítvány szájába adandó feleleteket nem tartottam szükségesnek leírni.

I. Tanító: Emeljétek fel jobb kezeteket! — Ereszszétek le!

Álljatok fel! Üljetek le! Mit cselekedtetek most? (Álltunk, ültünk.)

— Mit csináltunk a megelőző órában?

Mit szoktatok az iskolában csinálni B?

Mit szokott édes anyád odahaza csinálni délelőttönként M? Mit szoktak cselekedni, ha a tanulást bevégeztétek?

Vasárnap délután mit csináltak?

A ki ír, olvas, számol, arról azt szoktuk mondani, hogy cselekszik valamit, foglalkozik valamivel. Hogy mondtam A?

Cselekszik-e az is valamit, a ki játszik?

Melyik foglalkozás hasznosabb a söprögetés, takarítás, vagy a játék?

Melyik hasznosabb a tanulás vagy a játék?

A kötés, varrás, vagy a játék?

No lássátok *az ilyen hasznos foglalkozásokat dolognak, vagy munkának szoktuk nevezni.*

Minek nevezzük? . . . Mit nevezünk munkának? mondjátok együtt!

Az olyan embereket pedig, akik hasznos foglalkozásokat végeznek munkás, dolgos embereknek szoktuk mondani.

Mivel fogjuk meg a tollat, ha írunk? mivel fogjuk meg a kanalat, a villát, ha eszünk, a seprűt, ha seperni akarunk?

Ha munkálkodni, dolgozni akarunk, mindig kezünkre van szükségünk, vagyis *a munkát kezünkkel végezzük.*

Hol vetted a kötényedet M! úgy-e édes anyád varrta?

A harisnyádat ki kötötte B! Mivel kötötte? (Kezével.)

A czipész is kezével készítette a czipőt, a testvéred is kezével horgolta a kendődet.

Édes anyátok mikor varr, a czipész mikor a czipőt készíti, ha valaki horgol munkát végez-e?

Ezeket a munkákat, a melyeket *kezzel szoktak végezni kézimunkának is szoktuk nevezni.*

II. Hogyan készítette édes anyád a kötényedet A!

Nem tudod? Emlékezzél csak vissza. Szövetet vett a boltban, ollót vett kezébe, kiszabta, tűt vett kezébe és megvarrta. Miből varrta tehát?

Hát a te ruhád B miből készült?

Szövetből készült-e a te harisnyád? Ki tudja miből készül a harisnya? hol veszszük a pamutot?

Hát te honnan kaptad a czipődet? Azt nem édes anyád, azt a czipész varrta. A czipész is elment a boltba, vett bőrt, kiszabta a czipőt s megvarrta.

Lehet-e kötényt, ruhát szabni szövet nélkül? Lehet-e harisnyát kötni pamut nélkül; czipőt varrni bőr, vagy szövet nélkül?

Lássátok, ha valamit készíteni akarunk, mindig szükségünk van valami *anyagra*, amiből azt készítsük.

Azaz: *azt, amiből valamit készítünk, anyagnak nevezzük.* Mondjátok együtt. Hogyan nevezzük azt, amiből valamit készítünk.

Nevezz valami *munka-anyagot* C? Te is; te is! Mit készítünk abból? Mit készítenek pamutból? Mit fából, üvegből?

Lehetne-e szabni, vágni, fejteni olló nélkül?

Hát kötni, varrni tű nélkül?

A szabást, vágást, fejtést, olló segítségével végezzük, a kötést varrást tű segítségével.

Jegyezzétek meg jól: *azokat a tárgyakat, melyeknek segítségével a kézimunkákat elkészítjük, eszközöknek, munkaeszközöknek nevezzük.* Mely tárgyakat nevezünk munkaeszközöknek?

Nevezz valami munka eszközt L.

A varrótűvel varrni szoktunk; milyen eszköznek lehetne hát azt nevezni? (Varróeszköznek) hát a kötőtüt, az ollót.

Összefoglalás, ismétlés.

III. Nézzetek ide, mutatok három gombolyagot, ez pamut, ez czérna, ez selyem; itt meg van három pár harisnya, nézzétek meg jól, melyik van pamutból kötve? Melyik van czérnából; melyik selyemből?

A harisnyákat lehet tehát *pamutból, czérnából, selyemből, sőt még gyapjúfonálból is kötni.*

Tudjátok-e még, hogy nevezzük azt az eszközt, a mivel kötni szoktak? (kötőeszköz, kötőtű.)

Láttál-e már harisnyát kötni M? Tudod-e hány tűvel kötik a harisnyát S?

Mit gondoltok, honnan veszi édes anyátok a kötőtűt? Igaz, de ha nincs az asztalfiókban, akkor a boltból a kereskedőtől veszi.

Hát azt tudjátok-e honnan veszi a kereskedő?

No majd megmondom én, *a gyárakból*. Lássátok, *a gyárak olyan nagy házak, a hol sok, sok ember dolgozik együtt egyféle munkát.*

Vannak olyan *gyárak*, a hol minden ember egyik nap úgy mint a másik nap kötőtűt készít; az ilyen gyárakat *kötőtű gyáraknak* nevezik. Más gyárakban minden ember varrótűt készít; hogyan lehetne nevezni az ilyen gyárat? Hát a hol mindenki czipőt készít?

Itt a szomszédban van egy czipész, az a segédjével együtt czipőt készít. Gyára van neki? Mért nem mondjuk az ő lakását gyárnak (mert nem *sokan* dolgoznak nála); neki csak műhelye van.

Emlékeztek-e még, a múltkor azt mondtuk, hogy ha valamit készíteni akarunk, anyagra van szükségünk. A kötő- és varrótű-gyárosnak is van anyagra szüksége?

Miféle anyagból készíti a kötő- és varrótű-gyáros a tűket. Ki tudja? No mondd meg A. Helyesen, vasból; ilyen közönséges szürke vasdarabból mint ez itt. (Szemléltetés: szükséghez képest néhány szó a vas előállításáról feldolgozásáról: vagy utalás arra, amit a vasról a beszéd- és értelemgyakorlatok alapján már tanultak.)

IV. Nézzetek csak ide, most ismét mutatok valamit. Ez itt az az anyag a pamut, amiből *a pamutfonalat* készítik. Fogjátok csak a kezetekbe, úgy-e milyen puha tapintása van.

A *pamutot* egy hasznos növény, a *pamutnövény* adja nekünk. (Bemutatása a pamutnövénynek képben, különös gonddal szemléltetendők a pamut magja, magtartója, s a magvakat borító nyers pamut.)

Próbáld meg M. tudnál-e abból a csomó pamutból olyan hosszú fonalat kihúzni, mint én ebből a gombolyagból. Próbáld meg te is A, te is S. Lehet-e? Ugy-e nem lehet; egy kis darabra ha kihúzzuk, mindjárt elszakad. Mit gondoltok, lehet-e hát belőle harisnyát kötni?

Bizony nem, *a pamutból, hogy belőle harisnyát köthessünk, előbb pamutfonalat kell készíteni.*

Add ide csak azt a csomó pamutot B. Nézzetek ide, én majd egy kis pamutot kihúzok a csomóból (így), de nem szakítom le, hanem az ujjaimmal összesodrom (így); megint húzok egy darabot belőle és megint összesodrom. No lássátok ez már nem szakad el olyan könnyen.

Mondd el csak S., mit csináltam én most? (összesodortam ujjaim közt a pamutot.) Nézzétek csak, az által, hogy a pamutot összesodortam, olyanforma fonalat nyertem, mint amiből a harisnyát kötik. (Ha lehet szemléltetése a guzsalynak, orsónak, s kifejtése e fogalmaknak: fonni, sodorni, gombolyítani.)

Ki tudja már most megmondani nekem, mit kell tenni a pamuttal, hogy köthessünk belőle? Mondd meg te is B.

Most mondjátok együtt: *a pamutból, hogy köthessünk belőle, pamutfonalat kell sodorni.* (Ismétlés, összefoglalás.)

V. Megfigyeljétek e odahaza, úgy mint mondtam, hogy mire használja édes anyátok a pamut és czérnafonalat?

Mondd el M. Mondd el te is S.

Ti eddig még nem sok hasznát vettétek a pamutnak, de ha szorgalmasok lesztek, majd megtanultok kötni, horgolni ti is, készíthettek a pamutból sok hasznos és csinos tárgyat: harisnyát, kis czipőt, fejkötőt, kendőcskét. Nézzétek ilyeneket. A tanítónő szemléltet egy csomó kötött tárgyat.

Itt a szomszédban lakik egy kis lányka, ki az édes anyjával és két nagyobb nővérével egész nap dolgozik, varrnak, kötnek, horgolnak. Igy nagyon sok, sok szép dolgot készítenek; de azt nem használják mind maguk el, hanem odaadják pénzért (eladják) másoknak. *Ők munkájokkal pénzt szereznek.*

Aki szorgalmas, az munkájával pénzt szerezhet, s a pénzen vehet kenyeret, ruhát s mindent a mire szüksége van. (Mit szerezhet munkájával, a ki szorgalmas?)

Emlékeztek? a múltkor azt mondtuk, hogy a kézimunka azért hasznos, mert vele minden szükséges ruhadarabot elkészíthetünk.

Most meg azt látjuk, hogy pénzt is szerezhetünk vele. Miért hasznos hát a kézi munka D?

Mondjuk együtt: *a kézimunka azért hasznos, mert minden szükséges ruhát elkészíthetünk vele magunknak, és mert pénzt is szerezhetünk vele.*

De kézimunkával sok kedves örömet és meglepetést lehet szerezni. Milyen öröm lenne az szüleiteknek, ha most szépen megtanulnátok kötni, s karácsonyra készítnétek nekik valami csinos apróságot; atyátoknak köthetnétek egy kis pénzes erszényt, anyátoknak mosdó keztyűt, s később, ha ügyesebbek lesztek nagyobb dolgokat is készíthetnétek.

Szeretnétek-e már ti is valami kézimunkát tudni?

No ha ilyen nagy kedvetek van, fogjunk mindjárt hozzá. Mire van szükségünk, ha kötni akarunk?

Az ám! tűre meg pamutra, de mivel nektek nincsen, hoztam én mindnyájatoknak. Itt van, nézzétek; mindenik kap két tűt és egy gombolyag pamutot. (Kiosztás.)

Itt ismétli a tanítónő, amit a tűről és pamutról a megelőző beszélgetések alatt tanultak. Mivel az osztálytanításnál a növendékek egyenlő anyagból, egyenlő munkát készítenek, a tanítónő maga szerzi be részükre az anyagot és az eszközt; óhajtandó, hogy a tanítónő találjon módot arra, hogy *a munkaanyagot a szegénysorsú növendékek ingyen kapják.*

*

Ilyenféle beszélgetések majd minden munkaórán fordúlhatnak elő; s a körülményekhez képest, hosszabbak, vagy rövidebbek lehetnek. A tanítónő arra törekedjék, hogy a növendékek mindent tudatosan tanuljanak a legegyszerűbb fogás is csak a gyakorlat által váljék gépiessé. A nagyobb osztályokban ezek a beszélgetések rendes magyarázatokká növik ki magunkat a munkaanyagáról eszközeiről, készítésmódjáról stb. A fontosabb dolgokat többször ismételjük a növendékekkel, hogy jól az emlékezetükben maradjon, de őket bizonyos szabályok feljegyeztetésével vagy betanultatásával gyötörni nem kell.

K.

KÖNYVISMERTETÉS.

Magyar Pantheon. Irta: Dr. *Márki Sándor* Pozsony. 1884. Kiadja Stampfel Károly.

Emberi természetünkben fekszik, hogy óhajtjuk színről-színre látni azon jeleseket, kik a tömeg közül kiválva szép és nemes tetteket vittek véghez. E vágy alapja nem a kiváncsiság, mint inkább a nagynak és nemesnek szivünkbe oltott tisztelete. S ha vágyunk czélját éri, a nagy emberek közvetetlen szemlélete emelő, nemesítő hatást gyakorol lelkünkre. Elhúnyt jeleseinket színről-színre nem láthatván, fönmaradt arczképeik helyettesítik nekünk a közvetetlen szemléletet.

Ime, ebben áll legfőbb fontossága azon arczképcsarnokoknak, melyekben egy-egy nemzet a maga elhúnyt jeleseinek képeit összegyűjti; a minő gyüjteményünk nekünk is lesz nem sokára a fővárosban. E gyüjtemény bizonyára nagy hatással lesz hazánkban a történeti tudat s az ebből folyó hazafias érzet emelésére. Ugyanezen czélt kívánja szolgálni, legalább kicsiben, az a könyv is, melyet itt pár sorban ismertetünk, s mely a napokban jelent meg Stampfel vállalkozó szellemű pozsonyi könyvárusnál.

A «Magyar Pantheon» 150 jelesünk arczképét tartalmazza, kezdve a XV. századbeliektől le egészen korunkig. Államférfiak, katonák, költők, művészek, tudományos irók képei alkotják e sorozatot. A képek lehetőleg egykorú fölvételek másolatai, csak a legrégibbek némelyikének hitelességéhez férhet némi kételkedés. Az arczképek elég izléssel vannak kiállítva s mindegyikhez 8—10 sorból álló rövid életrajz van csatolva, melyeket Dr. *Márki Sándor*, törekvő ifjú tudósunk állitott össze.

Igaz ugyan, hogy az újabbkori jelesek között egynek-egynek az élethez hívebb képét is lehetett volna a gyüjteménybe fölvenni, pl. Petőfinek nem azt a nagyon elterjedt *idealis* képét; másrészről az is igaz, hogy egyik-másik életrajzi adatba hibák is csúsztak be, *Péczeli József* (t. i. az 1-ső) nem volt «debreczeni tanár» s nem is «Debreczenben halt meg»: de ezek s az e félék csekély hibák, s könnyen javíthatók lesznek egy későbbi kiadásban, s nem akadályoznak bennünket annak kijelentésében, hogy mi e gyüjteményt becsesnek, s a vele való megismerkedést mind a tanuló-ifjuság mind a felnőttek számára tanulságos és élvezetes foglalkozásnak ne tartsuk.

A könyv két alakban jelent meg. Az egyik nagy 8-adrét, finomabb papírral s az arczképek benne csinos körözetekbe foglalva; a másik 16-odrét, melynek arczképei ugyanezek, de körözet nélkül. Amannak ára 2 forint, emezé 60 kr. K. L.

*

«*Magyar Diszitő Stil.*» A nagyméltóságú m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszterium segélyezése mellett irta és rajzolta *Huszka József*. Budapest, Deutsch-féle műintézet.

Ezen czím alatt legközelebb igen érdekes munka jelent meg, mely hazánk népies díszitő modorának elemeit és motivumait mutatja be, a mint azok a czifra szűrökön, kivarrott subákon, tulipános ládákon és régibb himzéseken találhatók. A mű nagyobbrészét diszítményi elemek, még pedig stilizált virágok rajzai képezik, melyek rendszeresen vannak egymásután összeállítva úgy, hogy a legtermészethűbb virágtól kezdve egészen a legszabadabban stilizált virágig, melynél már a természeti előképre alig ismerhetünk rá, majdnem minden átmenet megtalálható. Negyven táblán csupa ily virágokat látunk, számos rózsát, szegfűt, buzavirágot, tulipánt, napraforgót, őszirózsát stb. mig az utolsó lapokon teljes diszítményeket ú. m. párnahaj-, oltár-, asztalterítődiszítéseket, szűr-, mente-czifrázatokat, suba- és dohányzacskó kivarrásokat és festett bútorokat találunk szinnyomatban feltüntetve; végre az utolsó lapon a Székelyföldön található galambdúczos kapuk néhány szép példánya van bemutatva. A munka elején a szerző nagy lelkiismeretességről és teljes szakavatottságról tanuskodó kutatásainak eredményét szóval is közli.

Jelen műben a szerző kimutatta, hogy van magyar diszítési modorunk. Ha diszítményeink képzésénél ezen elemeket izléssel

és értelemmel felhasználjuk és a természetből vett, ezek szellemében stilizált elemekkel gazdagítjuk, nemsokára elmondhatjuk, hogy van a magasabb műizlést is kielégítő nemzeti diszítési modorunk.

A magyar diszítési motivumok lapos természetüknél fogva igen alkalmasak női kézimunkákra, miért is legmelegebben ajánlhatjuk a leányiskolák kézimunka tanítónői és rajztanítói figyemébe.

Ára 10 frt, megrendelhető a szerzőnél, Huszka József rajztanárnál Szepsi-Szt-Györgyön. H. K.

VEGYESEK.

— *Miniszteri rendelet az egészségtan tanításáról.* A vallás- és közokt. m. kir. miniszter a következő rendeletet bocsátotta ki: «Az 1876. évi XIV. t. cz. 42. §-a kötelezőleg elrendelvén, hogy az életmentési és «az egészségügy szempontjából főfigyelmet érdemlő szabályok a népiskolákban tanítandók» a czélnak megfelelő tan- s illetőleg vezérkönyv megirására nyilvános pályázatot tettem közzé.

A beérkezett pályamunkák közül az orsz. közegészségi tanács birálati jelentése alapján a néh. Dr. Széll Lajos által szerkesztett «Életmentés és egészségtan» elemi és polgári iskolai tankönyv és «Vezérkönyv az életmentés és egészségtanhoz» czímű műveket fogadtam el és nyomattam ki a m. kir. egyetemi nyomdában. (Előbbinek bolti ára 20, utóbbinak 50 kr.) Ennélfogva a kir. tanfelügyelőségnek említett könyvek egy-egy példányát a végre küldöm le, hogy azoknak lehető terjesztése a nép- és polgári iskolákban és egyáltalában az életmentés és egészségtan tanítása iránt megfelelő módon intézkedjék. Budapest, 1885. január 3-án. Trefort s. k.»

— *Nők a kiállításon.* Daczára annak, hogy az orsz. kiállítási bizottság a női kézimunkákra nézve igen szigorú feltételeket szabott, hölgyeink mégis tekintélyes számban lesznek képviselve a kiállításon. A házi-ipari szakcsoport női kézimunka osztályában összesen 117 bejelentést fogadtak el. Ebből a fővárosra 22 esik. A legtöbb kiállítót Szabadka szolgáltatja (35 hölgy), utána Baja következik 35 kiállítóval.

— *Érdekes és tanúlságos felolvasást* tartott a testi nevelésről dr. Dirner Gusztáv orvos úr e hó 28. Budán a népszerű felolvasásokat rendező társulat felolvasó estélyén. Felolvasó úr szives volt kéziratát folyóiratunk számára átengedni s jövő számunkban meg is kezdjük a két-három közleményre terjedő tanúlmány közlését.